

SKAS 2-2007

Suomen keskiajan arkeologian seura
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland
Toim./Red. Georg Haggrén Taitto/Lay out: Eva Ahl
Turun yliopisto 2007

Pääkirjoitus

Georg Haggrén.....2
Arkeologia ja modernit kohteet

Tutkimusta

Aki Pihlman & Kirsi Majantie.....3
*Varhainen Turku -hanke ja kaivaukset
tuomiokirkon vieressä*

Kari Uotila.....18
*Aboa Vetus -museon kivirakennusten
tutkimukset v. 2002-2006*

Ajankohtaista

Henrik Jansson.....28
*En liten arkeologisk inblick i
miljövårdarnas värld*

Visa Immonen & Knut Drake.....32
*Keskiajan arkeologian aitiopaikalla
Knut Draken 80-vuotishaastattelu*

HIT – History in Turku.....40
*Tietoja, taitoja ja löytöjä
Turun linnassa 15.6. – 23.9.2007*

Kario Uotila & Tanja Ratilainen.....43
*Pohjoismaista rakennusarkeologiaa
Kööpenhaminassa konkarin ja untuvikon
silmin*

Keskustelua

Unto Salo.....48
Kristinuskon tie Suomeen 2.

Jäsenistölle

Syysseminaari 2007.....52

Latin i funktion-kurssi.....54

Universalisms-seminaari.....55

Pääkirjoitus

Arkeologia ja modernit kohteet

Arkeologia on Suomessa lähinnä muinaisjäännösten tutkimista. Kohteet, joita kaivetaan, ovat yleensä lain suojaamia muinaisjäännöksiä tai ainakin mahdollisia muinaisjäännöksiä, joiden arvo tarkistetaan. Tämä koskee jopa teollisuusarkeologiaa, sillä kadonnutta tai väistyvää tekniikkaa edustavat laitokset ympäristöineen voidaan tulkita muinaisjäännöksiksi jo paljon ennen kuin ne ehtivät vuosisadan ikään. Poikkeuksena tästä perinteisestä muinaisjäännösten tutkimuksesta oli syksyllä 2006 aloitettu kaivaus Lappeenrannan Huhtiniemessä, jossa uskottiin olevan 1940-luvulla teloitettujen sotilaiden hautoja. Tässäkin tapauksessa aluksi epäiltynä rikospaikkana pidetty kohde muuttui tutkimustulosten valmistuessa ortodoksihautausmaaksi ja muinaisjäännökseksi.

Arkeologia tarjoaa menetelmiä tutkia lain suojaamien muinaisjäännösten ohella myös monia muita asioita. Professori J.-P. Taavitsainen on Suomessa muistuttanut monesti arkeologian roolista roskistieteenä (esim. *Tieteessä tapahtuu* 5/2005). Jätteet eivät valehte! Muinainen jätékasa on tunnetusti arkeologin aarreaitta, mutta myös moderni kaatopaikka voi tarjota paljon tietoa. Esimerkiksi New Yorkissa on 1900-luvun puolivälissä perustetun kaatopaikan tutkimuksen avulla saatu arvokasta tietoa jätteiden kertymisestä, häviämisestä ja hajoamattomuudesta. Oikein suunnattuna kaatopaikka-arkeologiaa voidaan hyödyntää yhteiskuntasuunnittelun ja jätteiden käsittelyn tarpeisiin.

Erityisesti Yhdysvalloissa historiallista arkeologiaa pidetään keinona tutkia jopa

lähimenneisyyttä. Osin tämä johtuu siitä, että laajat alueet Pohjois-Amerikan keski- ja länsiosissa tulivat modernin asutuksen piiriin ja länsimaisen yhteiskuntajärjestelmän osaksi vasta runsaat sata vuotta sitten. Tämä selittää sitä, että jo 50 vuoden ikäiset kohteet lasketaan lain mukaan muinaisjäännöksiksi. Kyse on tosin muustakin: arkeologia mielletään välineeksi kerätä tietoa omasta lähimenneisyydestämme. Tällöin historiallisen arkeologian monitieteisyys ja lähdeaineisto kasvavat. Suullinen perimätieto, sanomalehdet ja valokuvat nousevat osaksi arkeologin lähdeaineistoa.

Modernin arkeologian keinoin voitaisiin myös monista 1900-luvun suomalaisista ilmiöistä saada paljon informaatiota. Maaseudulla on tuhansittain sekä asuttuja että asumattomia torppia ja maatiloja – ja luonnollisesti niiden raunioita. Yhdysvaltalaisia esikuvia seuraten voisi historiallisen arkeologian keinoin aueta 1900-luvun alun torppa-asutukseen aivan uusia näkökulmia – yhtä lailla myös kainuulaiseen pika-asutustilaan, joka on jäänyt kylmilleen väen muutettua etelään tai Ruotsiin. Sama pätee moniin vielä 1900-luvun alkupuolella vielä vilkkaisiin mutta nyttemmin metsittyneisiin teollisuusyhteisöihin tai vaikka pohjoisen suuriin metsätyömaihin. Myös metodologisesti tällaiset nuoret kohteet voisivat olla hyvinkin arvokkaita. Niitä voisi käyttää eräänlaisina arkeologin kokeilu- ja harjoittelukenttinä. Hyvä kohde ja harkitut tutkimuskysymykset tarjoaisivat rohkean kokeilijan käsissä tuoreita näkökulmia ja uutta relevanttia tietoa. Arkeologiaa on mahdollista käyttää muinaisaikojen sijaan myös modernin yhteiskunnan tutkimukseen!

Georg Haggrén

Varhainen Turku -hanke ja kaivaukset tuomiokirkon vieressä

Aki Pihlman & Kirsi Majantie

Aki Pihlman

Jälleen kerran Turun kaupungin muodostumisesta

Turun, maamme vanhimman kaupungin, ikää ja syntyhistoriaa on pohdittu monessa tutkimuksessa ja aiheesta on tehty julkaisuja jo varhain. Käsitykset siitä, milloin Turun kaupunkia alettiin rakentaa Aurajoen itärannalle, ovat vuosikymmenten aikana vaihdelleet. Myös varhaisen kaupungin laajuudesta on esitetty viime vuosina aiemmasta poikkeavia tulkintoja. Tulkinnat ovat monesti perustuneet kirjalliseen lähdeaineistoon ja tuomiokirkon rakennushistorianeriläisiintulkintoihin. Tukea on haettu myös arkeologisista aineistoista. Kuitenkin Suurtorin, keskiaikaisen Hämeestä tulleen tien, tuomiokirkon ja Aurajoen rajaamalla alueella ei ennen Varhainen Turku -hanketta ollut suoritettu moderneja arkeologisia kaivauksia, jotka olisivat ulottuneet myös kaikkein vanhimpiin kulttuurikerrostumiin asti. Juuri tämä alue on keskeinen tarkasteltaessa kaupungin varhaista muodostumista. Kirjallinenkin lähdeaineisto, joka valaisee kaupungin muodostumista ja varhaisia vaiheita on niukka. Varhainen Turku-hankkeen vuosien 2005 ja 2006 kaivausten perusteella on nyt mahdollista ottaa arkeologisen aineiston osalta aiempaa huomattavasti perustellummin kantaa kaupunkiasutuksen ikään Unikankareen kummun vieressä.

1900-luvun alkupuolella arveltiin, että kaupunki olisi muodostunut Aurajoen itärannalle Unikankareen kummun – tuomiokirkon – ympärille 1200-luvun alkupuolella ja että piispanistuin olisi siirretty ylempää jokivarresta Koroisista Unikankareelle vuoden 1229 jälkeen (esim. Dahlström 1929, 147; Rinne 1941, 80-81, 86-88; 1952, 179-180; Valonen 1958, 113-114 ja liitteenä oleva Rinteen kartta). Käsitys kaupungin iästä perustui paavi Gregorius IX:n bullaan vuodelta 1229, jossa määrättiin piispanistuimen siirtämisestä sopivammalle paikalle. Myöhemmin vakiintui käsitys, että piispanistuin siirrettiinkin vuonna 1229 tai pian sen jälkeen vasta sen ensimmäiseltä paikalta Nousiaisista Koroisiin, ja että kaupunkia olisi alettu rakentaa Unikankareen ympärille vuosisadan jälkipuoliskolla. Paikalla arveltiin olleen puinen kirkko 1200-luvun puolivälissä ja sen vieressä saksalaisten kauppiaiden siirtokunta. Vasta vuoden 1318 jälkeen kaupungin katsottiin laajentuneen kirkon ympäriltä keskiaikaisen Suurtorin ympärille (Gardberg 1969, 28-36; 1971, 149-151, 171-175, 213-219, 265). Tuomiokirkko katsotaan vihityn käyttönsä vuonna 1300. Ajatuksia puukirkosta ja saksalaissiirtokunnasta 1200-luvun puolivälissä on sittemmin perustellusti kritisoitu (Hiekkanen 2002, 160-162; 2003, 43-45). Ennen Varhainen Turku -hankkeen kaivauksia vallitsi käsitys, että kaupunkia alettiin rakentaa Aurajoen itärannalle 1200-luvun lopussa (esim. Hiekkanen 2003, 45-48; Pihlman 2003, 201-203). On

myös esitetty, että kaupunki olisi perustettu ja sen perustajina olisivat olleet kirkko, kruunu ja dominikaanijärjestö. Samalla on arveltu, että kaupunki olisi rakennettu asumattomalle alueelle ja ulottunut heti perustamisvaiheessa 1200-luvun lopussa tuomiokirkolta nykyisessä Kaskenmäessä sijainneen dominikaanikonventin tienoille asti (Hiekkanen 2002, 164-169; 2003, 45-48).

Varhainen Turku -tutkimushanke käynnistettiin, jotta kaupungin vanhimpiin vaiheisiin saataisiin lisävalaistusta. Turun kaupunginvaltuusto teki vuonna 2004 päätöksen kolmivuotisen arkeologisen tutkimushankkeen aloittamisesta. Turun maakuntamuseo suoritti tutkimuskaivauksia tuomiokirkon vieressä vuosina 2005 ja 2006. Hankkeen kolmas vuosi varattiin tutkimustulosten kokoamiselle.

Ennen Varhainen Turku -hankkeen kaivauksia vanhimmat kulttuurikerrostumat, jotka Turun keskiaikaisen kaupungin alueelta tunnettiin, ajoittuvat 1200-luvun loppuun. 1200-luvun lopun kerrostumaa tunnettiin vain kahdelta erilliseltä alueelta. Toinen on Suurtorin Vartiovuoren puoleisen pään kaakkoispuolella runsaat kaksisataa metriä kirkolta. Toinen on Aboa Vetus & Ars Nova -museon tontin lounaisosassa noin neljänsadan metrin päässä kirkolta. Siellä, missä näiden kahden kohdan välisellä alueella on tehty pohjimmaisiiin kulttuurikerrostumiin ulottuvia kaivauksia, alimmat kerrostumat ajoittuvat 1300-luvun alkuun. Suurtorin Vartiovuoren puoleisen pään kaakkoispuolelta on saatu kolmelta eri kaivausalueelta useita dendrokronologisia ajoituksia päällekkäisistä puurakenteista. Vanhin kerrostuma voidaan ajoittaa sen sisältämän keramiikan ja sen päällä olevan kerrostuman dendrokronologisten ajoitusten perusteella 1200-luvun loppuun. 1200-luvun lopun kerrostumasta tunnetaan

vain yksi puurakennuksen jäännös. Seuraava vaihe alkaa dendrokronologisten ajoitusten perusteella noin vuonna 1300. Tässä vaiheessa, siis 1300-luvun alussa, löytöaineisto lisääntyi ja monipuolistui. Aboa Vetus & Ars Nova -museon tontin lounaisosassa aineiston muutoksen tarkastelu on hankalampaa, koska paikalle myöhemmin keskiajalla ja sen jälkeen rakennetut kellarit ovat sekoittaneet vanhempia kerroksia. Vanhimmat dendrokronologiset ajoitukset ovat 1200-luvun lopusta. Ne ovat rakennuksen puulattiaksi tulkitusta rakenteesta. Siihen, että alueella on ollut jonkinlaista asutusta jo 1200-luvun lopussa, viittaa myös Aboa Vetus -museon tontin lounaisosasta löydetyn protokivisavikeramiikan suhteellisen suuri määrä. Osassa näitä astioita on vanhempia piirteitä kuin muualta k.o. tontilta löytyneessä protokivisavikeramiikassa. Sekä Suurtorin että Aboa Vetus -museon vanhimmatkaan saviastiat eivät kuitenkaan ajoitu 1200-luvun viimeistä neljänneestä vanhemmiksi. Olen tulkinut näiden kerrostumien kuvastavan ei-kaupunkimaista asutusta ja liittyvän siihen 1200-luvun jälkipuoliskon agraariseen ympäristöön, josta arkeologisia viitteitäsaatiin jo 1980-luvun Mätäjärven kaivauksissa. Olen katsonut kaupunkitaajaman ulottuneen vasta 1300-luvun ensimmäisinä vuosina nykyisen Aboa Vetus-museon tontille eli nykyisen Rettigin rinne -kujan läheisyyteen asti (Pihlman 1995; 1999, 69-71; 2003, 201-203). Markus Hiekkasen mukaan nämä 1200-luvun lopun hajanaiset jäännökset ovat merkkejä yhtenäisestä kaupunkiasutuksesta, joka ulottui tuomiokirkolta lähelle nykyistä Kaskenkatua eli keskiaikaisen dominikaanikonventin tienoille asti (Hiekkanen 2002, 164-169; 2003, 45-48).

Varhainen Turku -tutkimushankkeen kaivausalueet sijaitsivat kolmessa paikassa tuomiokirkon vieressä: kirkon länsipuolella eli sen ja Aurajoen välisellä alueella, kirkon

Skas 2-2007

eteläpuolella ja kirkon kaakkoispuolella. Kaivausalueiden yhteinen laajuus oli 126 m². Kirkon pohjoispuolelta ei valittu kaivausaluetta, koska olemassa oleva, tosin hyvin fragmentaarinen, arkeologinen aineisto ei viitannut siihen, että siellä olisi 1300-luvun alun tai sitä vanhempia kulttuurikerrostumia. Keväällä 2006 Turun maakuntamuseo kaivoi kuitenkin kirkon luoteispuolella Piispankadun ja Gezeliuksenkadun kulmatontilla. Tutkimukset liittyivät tontilla olevan rakennuksen saneeraukseen. Kaivauksen tulokset tukevat ennakkokäsitystä. Vanhimmat kulttuurikerrokset alueella ajoitettiin saviastia-aineistonsa perusteella 1300-luvun jälkipuoliskolle tai 1300- ja 1400-lukujen taitteeseen (Pihlman 2006). Nämä löytöaineiston perusteella tehdyt ajoitukset ovat nyt saaneet vahvistuksen dendrokronologisista ajoituksista: vanhin rakennuksenjäännös on 1300-luvun lopusta ja vanhin puurakenne 1300-luvun puolivälistä (Zetterberg 2007a).

Tuomiokirkon ja Aurajoen välisiä tontteja on kauan pidetty keskeisenä osana varhaisinta kaupunkiasutusta. Kirkon ja joen välisen kaivausalueen tutkimuksissa ei kuitenkaan löytynyt viitteitä 1200-luvun lopulle ajoittuvista kaupunkitonteista. Löytöaineiston perusteella vanhimmat kaupunkirakentamiseen liittyvät kerrostumat ajoittuvat lähellä silloista jokirantaa 1300-luvun alkupuolelle, aikaisintaan 1300-luvun alkuun. Kaupunkitonteista kertovien kerrostumien alta paljastui muinaista peltoa, joka näkyi koukkuauran saveen jättäminä viilloksina (esim. Pihlman & Majantie 2006, 46).

Tuomiokirkon eteläpuolella, sen ja Brahenpuiston välisellä alueella, tutkittiin keskiaikaista Kirkkokatua ja kadun varressa olleita rakennusten jäännöksiä. Kirkkokatu kulki tuomiokirkolta Suurtorille.

Koulutorin poikki kulkenut tiilikäytävä 1400-luvun lopulta. Kuva Turun maakuntamuseo / Tanja Ratilainen.

Se oli keskiaikaisen Turun tärkeimpiä katuja. Osoittautui, että Kirkkokatu oli kivetty 1500-luvulta alkaen. Kivettyjen katukerrostojen alta paljastui keskiaikainen puulla katettu katupinta. Vanhin Kirkkokatu oli maapintainen. Saviastia-aineistonsa perusteella vanhin Kirkkokatu ajoittuu 1300-luvun alkupuolelle, aikaisintaan 1300-luvun alkuun. Kadun varresta, heti nykyisen nupukiveyksen pohjustuskerroksen alta, paljastui suuren kivirakennuksen kulma. Kivirakennus jatkui kohti kirkkoa ja kohti Aurajokea. Rakennus oli ollut käytössä pitkään, 1500-luvun alusta vuoden 1827 suurpalo asti. Kivirakennuksen alta paljastui puurakennusten jäännöksiä 1400- ja 1300-luvuilta. Kaikkein alimmaisena oli iso puurakennus, jonka jäännökset jatkuivat kohti Brahenpuistoa ja kirkkoa. Rakennuksessa oli

Skas 2-2007

Koulutorin poikki kulkenut kivetty käytävä 1400-luvun puolivälistä. Kuva Turun maakuntamuseo / Elina Saloranta.

uunin perustukseksi tulkittu rakenne, joka oli polttamattomista tiilistä huolella muurattu. Saviastia-aineiston perusteella rakennuksessa on asuttu 1300-luvun alussa (Pihlman 2007, 12-13; Ratilainen 2007, 16-21). Nyt saadut dendrokronologiset ajoitukset (Zetterberg 2007b) vahvistavat ajoituksen: vanhin rakennus alueella on pystytetty ja ollut käytössä 1300-luvun alussa. Rakennuksen jäännöksen alta paljastui peltokerros ja pohjasaven pinnassa näkyivät samanlaiset koukkuauran viillokset kuin lähempänä Aurajokea olevalla alueella.

Kolmas kaivausalueista sijaitsi tuomiokirkon kaakkoispuolella, sen ja Vanhan Akatemiantalon välisellä alueella, jossa kaupungin vanhimman torin on ajateltu sijainneen. Tori on merkitty Turun vanhimpaan kaupunkikarttaan, joka on 1630-luvulta. Keskeiset tutkimuskysymykset liittyivätkin torin ikään ja vaiheisiin. Kaivauksissa tuli esiin eri-ikäisiä toripintoja. Tori oli kivetty 1500-luvulta alkaen ja keskiajalla se oli maapintainen. Torikerrostumat eivät kuitenkaan jatkuneet pohjasaveen asti. 1400-

luvun toripintojen alta paljastui päällekkäisiä eli eriaikaisia rakennusten jäännöksiä. Kaikkein vanhimmat rakennukset ovat kaksi alinta, keskenään rinnakkaista samanaikaista rakennusta (Pihlman 2007, 13; Saloranta 2007, 24-29). Ne ovat olleet käytössä 1300-luvun alussa. Rakennusten ajoitus tarkentui, kun vuonna 2006 kaivausalueetta laajennettiin. Tuolloin paljastui toiseen näistä rakennuksista liittyviä lantakerroksia. Näissä kerroksissa esiintyi kivilavakeramiikka-astioiden palasia, jotka eivät ajoitu Itämeren kaupunkien vertailuaineiston ja aiemmin Turusta tunnetun vertailuaineiston perusteella 1300-luvun ensimmäisiä vuosia vanhemmiksi (esim. Pihlman 2002, 342; 2003, 197-198). Koska rakennuksista ei saatu dendrokronologisia ajoituksia puiden huonon kunnon vuoksi, on mahdollista, että ne olisi pystytetty jo aivan 1200-luvun lopussa, mutta mitään osoitusta siitä ei kuitenkaan ole. Alimpien puurakennusten alta paljastui tälläkin alueella peltokerrostuma.

Kaupunkia ei rakennettu asumattomalle alueelle. Varhainen Turku -hankkeen kaikilta

Skas 2-2007

*Rakennusten
jäännöksiä
alkaa paljastua
torikerrostumien
alta. Kuva Turun
maakuntamuseo /
Elina Saloranta.*

*Kivitalon
perustus 1400-
luvun lopusta
tai 1500-luvun
alusta. Kuva
Turun maa-
kuntamuseo
/ Tapani
Tuovinen.*

kolmelta kaivausalueelta löytyneet peltojen jäännökset osoittavat, että Unikankareen kummun lähialue on ollut viljelykäytössä ennen kuin sinne alettiin pystyttää rakennuksia. Arkeologisia viitteitä tästä saatiin Mätäjärven tutkimuksissa jo 1980-luvulla. Mätäjärvi sijaitsi keskiajalla Unikankareen kummusta noin kaksisataa metriä kaakkoon.

Järven tutkimuksissa todettiin, että se oli 1200-luvun jälkipuoliskolla ihmistoiminnan seurauksena saastunut, ja että sen ympäristö hahmottui maaseutumaisena laidunmaineen ja peltoineen (Vuorela 1989, 177-186; Lempiäinen 1989, 193-205; Salonen, Räsänen & Terho 1989, 169-173; Niemi 1989, 215-219; Pihlman 1989a,

Polttamattomista tiilistä muuratun uunin perustus 1300-luvun alusta. Uunia ympäröivä alue kaivettu rakennusta vanhempaan peltokerrostumaan asti. Pohjasaven pinnassa näkyy koukkuauran viilloksia. Kuva Turun maakuntamuseo / Elina Saloranta.

70-73; 1989b, 230-231). Vuosien 2005 – 2006 kaivaukset tuottivat aikaisempaa selvemmän kuvan Unikankareen kummun lähialueen viljelykäytöstä ennen kaupungin rakentamista. Pelloista otettujen näytteiden radiohiiliajoitukset, joita tätä kirjoitettaessa ei vielä ole käytettävissä, tullevat antamaan tietoa peltojen varhaisesta käytöstä.

Varhainen Turku hankkeen kaivausten perusteella kaivetuilla alueilla sekä joen että kirkon välisellä alueella että kirkon ja Brahenpuiston välisellä alueella vanhimmat peltokerrostuman päälle muodostuneet kerrostumat ovat 1300-luvun alusta, ei 1200-luvun lopusta. Kirkon ja Brahenpuiston välisellä alueella vanhin tutkittu rakennus on pystytetty ja ollut käytössä 1300-luvun alussa. Kirkon ja Vanhan Akatemiantalon välisellä alueella peltokerrostuman päälle pystytetyt vanhimmat rakennukset ovat olleet samoin käytössä 1300-luvun alussa. Kaupungin varhaisimmaksi toriksi arveltu tori onkin rakennettu vasta 1400-luvulla. On tietenkin mahdollista, että jossain muussa kohdin kirkon vieressä olisi sijainnut jo aiemmin

tori. Tästä ei kuitenkaan ole olemassa mitään osoitusta. Tuomiokirkon vierestä ei siis tunneta rakennusten jäännöksiä 1200-luvun lopusta. Vaikuttaa siltä, että 1200-luvun lopussa alue Unikankareen kummun vieressä on ollut vielä peltona tai rakentaminen on ainakin ollut hyvin vähäistä. Sen sijaan 1300-luvun alku oli voimakkaan rakentamisen aikaa kuten Suurtorin vieressäkin. Tuona aikana muodostui tiheään rakennettu kaupunkitaajama, joka ulottui tuomiokirkolta noin neljäsataa metriä joen alajuoksulle päin nykyisen Aboa Vetus & Ars Nova -museon tontille asti.

Vanhimmat rakentamiseen liittyvät jäljet eivät ole olemassa olevan arkeologisen aineiston perusteella näytä olevan tuomiokirkon vierestä, vaan toisaalta Suurtorin vierestä ja toisaalta Aboa Vetus -museon tontin lounaisosasta. Toinen näistä paikoista sijaitsee yli 200 metrin päässä tuomiokirkolta ja toinen noin 400 metrin päässä kirkolta. Näillä paikoilla vanhin kerrostuma ajoittuu 1200-luvun loppuun. Tähän aikaan Unikankareen kummun vieri näyttää olleen

kokonaan tai pääosin peltona. Osoitusta siitä, että Suurtorin kaakkoispuolen tai Aboa Vetus -museon tontin lounaisosan 1200-luvun lopun kerrostuma liittyisi nimenomaan kaupunkiasutukseen, ei ole. Pikemminkin ne liittyvät siihen 1200-luvun jälkipuolen agraariseen ympäristöön, josta saatiin viitteitä jo 1980-luvun Mätäjärven tutkimuksissa. Ehkäpä nuo jäännökset ovat liittyneet paikalla olleeseen maataloon ja siihen kuuluneisiin rakennuksiin (vrt. Pihlman 2003, 203). 1200-luvun lopun tuontisaviastiat, joita noiden rakennusten yhteydestä on löytynyt, viittaavat talon varakkuuteen (vrt. Pihlman 2002).

Kirsi Majantie

Löydöt kertovat elämästä, käsitöistä ja kaupasta keskiajan Turussa

Varhainen Turku -tutkimushankkeen kaivaukset tuomiokirkon kupeessa tuottivat kaupungin varhaisvaiheita valaisevan tiedon lisäksi rikkaan ja monipuolisen löytömaterialin, joka kertoo turkulaisten arkipäivän elämästä, heidän harjoittamistaan käsitöistä ja kaupasta eri vuosisadoilla. Vanhimmat löydöistä ajoittuvat 1200- ja 1300-lukujen taitteeseen ja nuorimmat 1700-luvulle. Koska tuomiokirkon viereisiä puistoja on tasattu ja kirkkoa ympäröivää kiveystä uusittu moneen otteeseen, oli maata kaivausalueiden kohdalla kuorittu kahden viime vuosisadan kerroksista jo ennen kaivausten alkua. (ks. esim. Brusila & Saloranta 1997) Toisaalta myös kirkon ympäristön rauhoittaminen puistoiksi ja aukioiksi Turun palon jälkeen Engelin asemakaavassa, on vaikuttanut siihen, että paikalle ei ole kertynyt tämän jälkeen samassa määrin maakerroksia kuin ennen 1800-lukua. Turun palon kerroksia ei siis enää ollut nähtävissä, vaan arkeologien lapiot ja lastat osuivat heti kiveysten ja pintamaan

poiston jälkeen 1700-luvun kerrostumiin.

Kahden kaivauskauden aikana kaivauksilta taltioitiin yhteensä 4239 esinelöytökokonaisuutta. Löydettyjen palojen lukumäärä on kuitenkin huomattavasti suurempi, 21 460 kappaletta. Tämä johtuu siitä, että löydöt kirjataan löytöluetteloihin niin, että samasta löytöyhteydestä eli kontekstista löydettyt samanlaiset esineiden palat laitetaan yhden numeron alle, vaikka paloja olisi useampia. Esimerkiksi keramiikka-astoiden paloja voi olla kymmeniä yhden luettelonumeron alla ja nahkajätettä jopa 400 kappaletta. Suurimpia löytöryhmiä olivat metalliesineiden katkelmat (1114 numeroa), keramiikka-astoiden palat (762 numeroa), puuesineiden katkelmat (728 numeroa), nahkaesineiden ja leikkuujätteen suikaleet (611 numeroa) ja lasiesineiden palat (560 numeroa). Muita löytöryhmiä olivat muun muassa luuesineet, kaakelit, kivesineet, kuidut/tekstiilijäännökset, liitupiiput ja rahat.

Kaupunkikaivauksilta taltioitu löytömateriali on tavallisesti hyvin fragmentaarista eli se koostuu pienistä esineiden paloista ja sirpaleista. Tämä johtuu siitä, että esineet joutuivat kaupungissa tavallisesti maahan vasta rikkoonnuttuaan, ja siitä että maata siirrettiin usein paikasta toiseen esimerkiksi kuoppia täytettäessä, katuja tasattaessa ja jätekasoja siirrettäessä, jolloin saman esineen sirpaleet saattoivat joutua hyvinkin kauas toisistaan. Keskiajalla jätteet heitettiin tavallisesti talojen pihamailla tai tonttien rajoilla sijaitseviin jätekuoppiin tai -kasoihin. Kun maata myöhemmin tarvittiin toiseen paikkaan, voitiin tähän käyttää jätekasojen maata. Keskiajan lopulla on kaupunkien löytömaterialissa nähtävissä selvä määrällinen muutos, jonka on ajateltu liittyvän kaupunkien jätehuollon

Skas 2-2007

*Muototiiliä
Koulutorin poikki
kulkeneesta
käytävästä
1400-luvulta.
Kuva Turun
maakuntamuseo /
Maarit Lassila.*

kehittymiseen. (Andrén 1986, 260-262) Turussa tämä muutos näkyy 1500-luvulla, josta lähtien kerrostumat ovat ohuempia ja esineistö fragmentaarisempaa. Toisaalta keskiajan kosteissa maakerroksissa myös orgaaninen eli eloperäinen materiaali, kuten nahka, puu ja luu, on tavallisesti paremmin säilynyt kuin nuoremmissa kerroksissa.

Talojen sisustuksesta ja asumisesta on usein jäänyt jäljelle vain vähän todisteita arkeologisten kaivausten löytöaineistoon. Taloista on tavallisesti säilynyt vain perustuskivet tai alimmat seinähirret, ja puiset huonekalut ja sisustustekstiilit ovat tuhoutuneet tulipaloissa tai uusiokäytetty viimeiseen tikkuun ja langannyöriin. Rakennus-, katto- ja lattiatiiliä on säilynyt jonkin verran, mutta niitäkin on usein uusiokäytetty eli ne ovat joutuneet erilleen alkuperäisestä yhteydestään. Varhainen Turku -kaivauksilla löydettiin muototiiliä, joita oli käytetty Koulutorin poikki kulkeneen kujan päällysteenä. Yksittäisinä löytöinäkin rakennefragmentit ja sisustukseen liittyvät löydöt kertovat monia asioita tuomiokirkon läheisistä rakennuksista. Varhainen Turku

-kaivausten löytömateriaalin perusteella voidaan esimerkiksi todeta, että tuomiokirkon läheisissä kivitaloissa oli tiilikattoja jo keskiajalla. Puutaloissa katot olivat todennäköisesti puuta, olkea tai tuohta, joskaan niistä ei ole säilynyt arkeologisia todisteita. Löydetyt maalatut laastirappauksen palat kertovat puolestaan harvinaisesta kivitalojen seinien maalauskoristelusta. Palat löytyivät Koulutorin vanhimman kiveyksen alle levitetystä täytekerroksesta eli ne ajoittuvat 1400- ja 1500-lukujen vaihteeseen. Palat ovat todennäköisesti peräisin jostain läheisestä kivitalosta tai tuomiokirkosta. Paloissa esiintyy vaakasuorina kenttinä kolmea väriä: mustaa, keltaista ja punaista. Kaivauksilta löydetty ikkunalasien palat kertovat puolestaan tuomiokirkon viereisten talojen ikkuna-aukkojen peittämisestä pienistä ruuduista koostuvien ikkunalasein jo keskiajalla. Ikkunalasit yleistyivät kaupunkitaloissa kuitenkin vasta 1500-luvulla, ja keskiajalla lasi-ikkunat kuuluivat lähinnä kirkkojen yhteyteen. (Haggrén 1994, 285) Ikkunalasin määrä oli huomattavasti suurempi 1500-luvun kerroksista lähtien myös Varhainen Turku -kaivauksilla.

Hienoimmat löydetyistä ikkunalasien paloista olivat maalauskoristeltuja, ja ne olivat todennäköisesti kuuluneet tuomiokirkon ikkunoihin. Myös sinisten ja punaisten ikkunalasien paloja löytyi.

Talojensisustuksesta on useinsäilynyt vieläkin vähemmän todisteita kuin niiden ulkoisista rakenteista. Välillisesti sisustuksesta, asuntojen valaisemisesta ja lämmittämisestä kertovat esimerkiksi Varhainen Turku -kaivauksilta löytyneet metalliset arkkujen helat, lukot ja avaimet sekä kynttilänpidikkeet. Muutamat puuesineiden katkelmat voivat olla peräisin huonekaluista. Eniten asumisesta ja sisustuksesta kertovat kuitenkin kaakeliuuneihin kuuluneet uunikaakeleiden palat, joista varhaisimmat voitiin ajoittaa löytöyhteyksiensä perusteella 1400-luvun alkupuolelle. Palat ovat toistaiseksi varhaisimpia todisteita saksalaisten hansakauppiaiden välityksellä omaksutusta uudesta lämmityslaitteesta Suomessa. Nämä vanhimmat kaakelit olivat niin sanottuja ruukkukaakeleita, eli ne muistuttavat muodoltaan tavallisia keramiikka-astioita, joskin niiden suuaukko on neliskulmainen. (Majantie 2007, 88-89) Kaivauksilta löytyi myös muutamia 1500-luvun puoliväliin ajoittuvia renessanssityylisten reliefikoristeisten levykaakeleiden paloja.

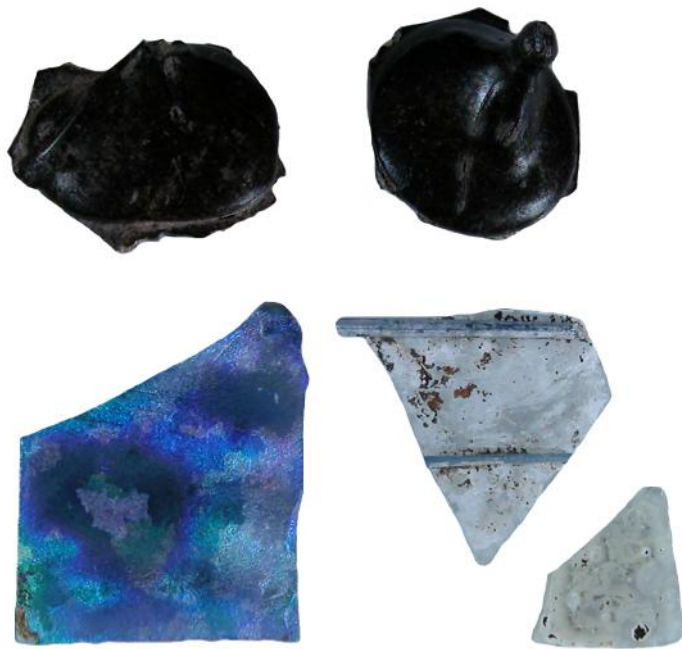
Koska Varhainen Turku -tutkimushankkeen kaivausalueet sijaitsivat tuomiokirkon vieressä eli aivan keskiaikaisen kaupungin ydinalueella, ei kaivauksilta löytynyt kovinkaan runsaasti käsityöammateista kertovaa löytöaineistoa. Erityisesti haisevien tai palovaarallisten käsityöammattien harjoittajat kuten nahkurit ja sepät, asuivat kaupunkien laitamilla. (Dahlbäck 1987, 83-95) Turussa tiedetään kirjallisten lähteiden perusteella olleen keskiajalla ainakin muurareita, puuseppiä, kultaseppiä, tiilentekijöitä, kirvesmiehiä, suutareita,

Käsienpesuastian eli lavabon possunmuotoinen kaatonokka 1500-luvun alkupuolelta. Kuva Turun maakuntamuseo / Maarit Lassila.

räätäleitä ja seppiä (Kallioinen 2000, 215-221), mutta monet käsityöammattien edustajat eivät ole tulleet mainituiksi asiakirjoissa. Myös tuomiokirkon vierestä löytyi muutamia käsitöiden harjoittamisesta kertovia löytöjä. On kuitenkin vaikea arvioida kuinka ammattimaisesta käsityöläisyydestä löydöt kertovat. On myös mahdollista, että ne ovat kulkeutuneet paikalle läheisiltä tonteilta maansiirtojen yhteydessä. Käsitöistä kertovia löytöjä olivat muun muassa langanteossa ja neulomisessa käytetyt varttinänkehrät, sakset, sormustimet ja erilaiset nuppi- ja silmäneulat. Langan kehrääminen ja neulominen olivat pääasiassa naisten töitä ja niitä tehtiin ammattikäsityöläisyyden ohella lähes joka kodissa. Turussa tiedetään kuitenkin jo keskiajalla toimineen ammatikseen

Kaalinkantolasien paloja 1400- ja 1500-lukujen vaihteesta, optisesti koristellun pikarin pala 1500-luvulta ja lasilankakoristeisen pikarin paloja 1300- ja 1400-lukujen taitteesta. Kuva Turun maakuntamuseo / Maarit Lassila.

kankaita ja vaatteita valmistaneita kutojia, veranleikkaajia ja räätäleitä. (Kirjavainen 2004, 213-233) Itse kankaita tai tekstiilien jäännöksiä Varhainen Turku -kaivauksilta löytyi hyvin vähän. Kankaat uusiokäytettiin jo aikanaan tarkkaan ja usein niiden viimeinen käyttö kuljetti palat tunkiolle tai käymälään, joita ei kaivausalueelta kuitenkaan tavattu. Muita käsitöistä kertovia löytöjä olivat nahkajalkineiden ja -esineiden työstöstä muodostunut nahkajäte ja luunappien tai -helmien teosta syntyneet reiälliset luunpalat. Myös löytyneet kengät kertovat paikallisesta suutarintyöstä, joskin osa niistä on voinut kulkeutua Turkuun myös saksalaisten kauppiaiden mukana. Tyypillisin keskiajan kenkätyyppi 1300-luvun lopulta 1500-luvulle oli nykykenkiä muistuttava rintanauhakenkä, ja niitä löytyi eniten myös Varhainen Turku -kaivauksilta. Nahkakenkiä voitiin suojata puusta valmistetuilla pohjallisilla eli patiineilla, joiden kiinnittämiseen käytettyjä nahkaosia myös löytyi. Nahasta tehtiin lisäksi rukkasia, vöitä, laukkuja, kukkaroita ja veitsien tuppia. Suuri osa nahkaesineistä ja jalkineista olivat todennäköisesti paikallisten

käsityöläisten valmistamia. Käsityöläisistä kertovat kirjalliset lähteet mainitsevat Turusta muutaman suutarin ja yhden vyöntekijän keskiajalta, mutta heitä on toki täytynyt olla useampia. (Harjula 2004, 150-165, 213) Metalliesineiden valmistuksesta kertovat kaivauksilta löytynyt valinmuotti sekä upokkaan palat ja puusepäntyöstä löydetty kimpiastioiden teelmät.

Osa tavaroista kulkeutui keskiaikaiseen Turkuun myös kaupan välityksellä. Tällaisia olivat esimerkiksi keramiikka- ja lasiastiat. Kirjallisten lähteiden perusteella kauppaa käytiin Flanderin, Hollannin, Lyypekin, Danzigin, Tallinnan, Riian, Venäjän ja Tukholman kanssa. Keskiajalla suuri osa kaupungin porvareista oli saksalaisperäisiä, ja tavaraa kulkeutui Turkuun myös heidän muuttotavaroinaan. (ks. Kallioinen 2000, 137-140, 165-179) Keramiikka-astioiden paikallinen valmistus jatkui jonkin verran rautakaudelta keskiajalle, mutta pääosa astioista tuotiin ulkomailta. Tuodut astiat olivat esihistoriallisesta keramiikasta poiketen dreijalla eli savenvalupyörällä valmistettuja.

Kaivauksilta löydetty ilman dreijaa valmistetut matalapolttoiset harmaasaviastiat olivat siis paikallista valmistetta, mutta dreijalla valmistetut punasavi-, valkosavi- sekä kivilasiasiat olivat tuontia. Puna- ja valkosaviastiat lasitettiin tavallisesti lyijylasitteella. Dreijattuja punasaviastioita ryhdyttiin valmistamaan paikallisesti todennäköisesti 1400-luvun lopulla tai 1500-luvun alussa. Lasiastioista sitä vastoin kaikki olivat tuontia. Lasiastioiden valmistus alkoi Suomessa vasta 1600-luvun lopulla. Sekä keramiikka- että lasiastioita tuotiin pääasiassa Saksasta ja Alankomaista, ja niiden muodot ja mallit ovat aivan samoja kuin muissa Itämeren alueen kaupungeissa. (ks. Haggrén 1994, 282, Haggrén 2003, Pihlman 2003)

Varhainen Turku -kaivauksilta löytyi useantyyppisiä tuontikeramiikkana Suomeen kulkeutuneiden kivilasiasioiden paloja, joista osa on hyvinkin harvinaisia ja erikoisia. Yksi harvinaisista esineryhmistä on Lausitzin alueella Saksassa valmistetut taidokkaasti koristellut kivilasiasiat, joiden kyljissä on tiheillä pisteillä koristeltuja ruudukkokuviota. Ne ajoittuvat 1400-luvulle ja niitä esiintyy tavallisesti vain korkean sosiaalisen statuksen omaavilla paikoilla. Pääosa kaivauksilta löydetystä saviastioiden paloista on peräisin Reinin alueella sekä Saksin ja Ala-Saksin

alueilla valmistetuista kivilasiasioista sekä Saksassa ja Alankomaissa valmistetuista punasaviastioista. (ks. keskiajan keramiikasta esim. Pihlman 2003) Myös yksi harvinainen 1500-luvun alkupuolelle ajoittuva käsienspesuastian kaatonokan pala löytyi. Sen pää on muotoiltu eläimen, todennäköisesti possun, muotoiseksi. Toinen harvinainen löytö on löytöyhteytensä perusteella 1200- ja 1300-lukujen vaihteeseen ajoittuva pieni keramiikkakuppi. Se on lasittamaton, mutta erittäin hienotekoinen dreijalla valmistettu astia, jonka alkuperä palautuu todennäköisesti Itämeren eteläpuolelle. Löydettyjen lasiastioiden palojen joukossa on 1300-1400-luvuille ajoittuvien nauharuodepikarien ja lasilankakoristeisten astioiden paloja, 1400-1500-luvuille ajoittuvien kaalinkantalasioiden ja optisesti koristeltujen astioiden paloja sekä 1500-luvulle ja 1600-luvun alkuun ajoittuvien korkeiden olutlasien eli passglasien paloja. (ks. lasiastioista esim. Haggrén 2003) Luonnollisesti myös rahat kertovat kaupankäynnistä. Niitä löytyi Varhainen Turku -kaivauksilta 57 kappaletta. Vanhimmat rahoista ajoittuvat 1400-luvulle, ja niistä yksi on Turussa 1450-1470 lyöty hopearaha. Pääosa rahoista ajoittuu kuitenkin 1500-luvulle, ja myös useita 1600-luvun ja 1700-luvun alun rahoja löytyi. Erikoisin rahalöytö oli 14 neliskulmaista hopearahaa eli

Reinin alueella Siegburgissa valmistettujen kivilasivikannujen paloja 1300-1400-luvuilta. Kuva Turun maakuntamuseo / Vesa-Matti Väärä.

Luinen kampa 1400-luvulta. Kuva Turun maakuntamuseo / Maarit Lassila.

klippinkiä sisältänyt löytökokonaisuus, joka löytyi Kirkkokatu-alueen kivistä rakennuksen tiililattian alta. Rahat ajoittuvat aikavälille 1518-1523. (ks. Järvi 2006)

Edellä mainitut astialöydöt kertovat myös ruokailutavoista keskiajan Turussa, erityisesti siitä että viinejä ja oluita ryhdyttiin siemailemaan savi- ja puuastioiden ohella koristelluista lasiastioista, ja että niitä ryhdyttiin tarjoilemaan varta vasten tähän tarkoitukseen soveltuvista kivilasikannuista. Astioiden lukumäärän kasvu ja monipuolistuminen kertovat myös siitä, että keskiajan loppua kohden henkilökohtaiset astiat yleistyivät varakkaamman väen keskuudessa ja että tarjolla olevien ruokalajien määrä lisääntyi. (ks. Haggrén 2003, Niukkanen 2007, Pihlman 2003) Löydetty käsienspesuastia kertonee puolestaan hygienian paranemisesta. Syömiseen ja juomiseen käytettiin keskiajalla yleisesti myös kiilamaisista puunpaloista eli kimmistä koostuvia pyöreäpohjaisia kimpivateja. Kimmet kiinnitettiin toisiinsa yhdellä tai useammalla vanteella, jotka kiersivät astian kylkiä niille veistetyissä urissa. Myös Varhainen Turku -kaivauksilta löytyi useita satoja kimpiastioiden paloja. Pääosa paloista löytyi keskiaikaiselta Koulutorilta, johon ne olivat todennäköisesti joutuneet maapintaisen

torin kuivikkeina. Suurin osa löytyneistä kimpivadeista oli kaksiruorisia, mutta myös harvinaisen viisiruorisen kimpiastian kimppeä löytyi. Yksi- ja kaksiruorisia kimpiastioiden paloja löytyi 1300-lukujen kerroksista, mutta löytöyhteytensä perusteella myös viisiruoriset kimpiastioiden palat ajoittuvat 1300-luvulle. Kaksiruorisia kimpiastioita löytyi eniten 1400-luvun ja 1500-luvun alun kerroksista. Kolmiiruorisia löytyi puolestaan vain 1400- ja 1500-lukujen taitteen kerroksista. Myös lusikat olivat tavallisesti puisia, joskin niiden muodoissa matkittiin usein kalliimpien metallilusikoiden muotoa. Varhainen Turku -kaivauksilta löytyi yksi kokonainen lusikka ja useita lusikoiden katkelmia. Veitset olivat metallisia, mutta myös niiden kahvat tehtiin tavallisesti puusta tai luusta. Orgaaniset kahvat tuhoutuvat maassa metallia nopeammin, mutta kaivauksilta löytyi useita veitsiä, joissa myös puuosat olivat säilyneet. Myös yksi rikkaasti koristeltu sarvikahva löytyi. Vaikka metalliastioita käytettiin ainakin varakkaimmissa talouksissa, löytyy niitä vain harvoin arkeologisilta kaivauksilta metallin uusiokäytön vuoksi.

Rengassolki, jonka kehässä yhteen liitetyt kädet ja teksti AVE MARI 1300-luvulta. Kuva Turun maakuntamuseo / Maarit Lassila.

Muusta elämästä ja turkulaisten vapaa-ajanvietosta kertovat lukuisat yksittäiset kaivauksilta löytyneet esineet. Talvisesta kulkemisesta kertovat luuluistin ja jääpiikit, hevosista kengännaulat, kannukset ja kannusten piikit, soittotaidoista munniharppu, peleistä ja leikeistä shakkinappulat, arpakuutiot, leikkikalusuristimet ja muut pelinappulat, kalastuksesta verkonkohot ja koukut, aseellisista välienselvittelyistä panssarinuolenkärjet ja jalkajousen osat, ja kaunistautumisesta luinen kampa, sormus, vaatteiden soljet ja helmet. Erikoisen suuri löytöryhmä olivat myös puisten kirjoituspuikkojen eli stylusten katkelmat ja vahataulujen kehykset. Niitä löytyi erityisesti keskiaikaisen Koulutorin alueelta, jonka tuomiokirkon puoleisella sivulla sijaitsi keskiajalla pappeja kouluttanut katedraalikoulu. Löytöyhteyksiensä perusteella kirjoituspuikot ajoittuvat 1400-luvulle. Puisissa styluksissa oli metallikärki, jolla kirjoitus saatiin kaiverrettua pehmeään vahaan, ja niiden toista päätä käytettiin tekstin pyyhkimiseen ja virheiden korjailuun vahan pinnalta. Stylukset ja mehiläisvahasta valmistetut taulut olivat erityisen käteviä juuri kirjoitustaidon opettamisessa, jossa kirjoituksen uusimiselle ja pyyhkimiselle oli jatkuvaa tarvetta. (Cleminš 1998, 31-32.)

Lähteet

Painamattomat lähteet

- Brusila, Heljä & Saloranta, Elina 1997. Raportti kaupunkiarkeologisesta koekaivuun valvonnasta. Turun maakuntamuseon arkisto.
- Pihlman, Aki 1995, *Keskiaikaiset savi- ja puuastiat Turun kaupungissa ja Turun linnassa*. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Suomalainen ja vertaileva arkeologia, lisensiaatintutkimus.
- Zetterberg, Pentti 2007a. Turun

maakuntamuseon tontin Turku I/1/6 (Tryckerihuset) vuoden 2006 arkeologisten kaivausten puulöytöjen iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset FIT0301-FIT0309. *Joensuun yliopisto, Biotieteiden tiedekunta, Ekologian tutkimusinstituutti, Dendrokronologian laboratorio, ajoitusraportti 306*.

Zetterberg, Pentti 2007b. Varhainen Turku hankkeen v 2006 arkeologisten kaivausten puulöytöjen iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset FIT0015-FIT0026. *Joensuun yliopisto, Biotieteiden tiedekunta, Ekologian tutkimusinstituutti, Dendrokronologian laboratorio, ajoitusraportti 307*.

Kirjallisuus

- Andrén, Anders 1986. I städernas undre värld. Teoksessa Andrén, A. et al. (toim.) *Medeltiden och arkeologin. Festskrift till Erik Cinthio*. Lund studies in Medieval archaeology 1. 259-269.
- Cleminš, Andris 1998. Zemē apslēptā pilsēta. A city under the ground. Iztāde par 1991-1997 gada arheoloģiskā-jiem atradumiem Rīgā. An Exhibition of Archaeological Finds from Riga, 1991-1997. Rīga.
- Dahlbäck, Göran 1987. *I medeltidens Stockholm*. Stockholms medeltidsmuseum. Borås.
- Dahlström, Svante 1929. *Åbo brand 1827. Studier i Åbo stads byggnadshistoria intill 1843*. Bidrag till Åbo stads historia, andra serien, XIV.
- Gardberg, C.J. 1969. Turun keskiaikainen asemakaava. *Turun kaupungin historiallinen museo. Vuosijulkaisu 32-33, 1968-1969*.
- Gardberg, C.J. 1971. 1100-luvun puolivälistä vuoteen 1366. Teoksessa Kivikoski, E. & Gardberg, C. J. *Turun kaupungin historia. Kivikaudesta vuoteen 1366*.
- Haggrén, Georg 1994. Pikarit, ikkunat ja muut lasit – Helsingin porvarien ylellisyyttä ja arkiesineistöä. Narinkka 1994. Helsinki 1550-1640. Jyväskylä. 282-310.
- Haggrén, Georg 2003. Sirpaleita Hansan

- kulttuuripiiristä – Keskiaikaiset lasiastialöydöt. Teoksessa Seppänen, L. (toim.) *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. AMAF IX. Turku. 223-240.
- Harjula, Janne 2004. Miltä kaupunkilainen näytti?, Käsitöiden taitajat. Teoksessa *Elämää Hansa-ajan Turussa*. Turun linna 18.06.2004-27.02.2005. Turun maakuntamuseo. Näyttelyesite 34. 150-165, 213.
- Hiekkanen, Markus 2002. Die Gründung der Stadt Turku. Teoksessa *Civitas et Castrum ad Mare Balticum*. Riga, 157-177.
- Hiekkanen, Markus 2003. Turun kaupungin perustaminen. Tulkintayritys uusien arkeologisten tutkimusten perusteella. Teoksessa Seppänen, L. (Ed.) *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*, 42-52.
- Järvi, Petteri 2006. 1500-luvun klippingit kertovat aikakaudestaan. *Turun Sanomat* 10.8.2006.
- Kallioinen, Mika 2000. *Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle*. Bibliotheca Historica 59. SKS. Helsinki.
- Kirjavainen, Heini 2004. Käsitöiden taitajat. Teoksessa *Elämää Hansa-ajan Turussa*. Turun linna 18.06.2004-27.02.2005. Turun maakuntamuseo. Näyttelyesite 34. 213-233.
- Kuujo, Erkki 1987. *Turun kaupungin historia 1366-1521*. Turku.
- Lempiäinen, Terttu 1989. Turun muinaisen Mätäjärven kasvijäänteet – Växtrester från den forntida Mätjärvi i Åbo. Teoksessa Kostet, J. & Pihlman, A. (Eds.) *Turun Mätjärvi – Mätjärvi i Åbo*. Turun maakuntamuseo – Åbo Landskapsmuseum. Raportteja – Rapport 10, 193 – 214.
- Niemi, Ritva 1989. Mätäjärven punkkijäänökset – Kvalsterrelikterna från Mätjärvi i Åbo. Teoksessa Kostet, J. & Pihlman, A. (Eds.) *Turun Mätjärvi – Mätjärvi i Åbo*. Turun maakuntamuseo – Åbo Landskapsmuseum. Raportteja – Rapport 10, 215-221.
- Niukkanen, Marianna 2007. Punasaviastioiden muoto ja koristelu – käytännöllisyyttä ja kätettyjä symbolimerkityksiä. Teoksessa Majantie, K (toim.) *Ruukkuja ja Ruhtinaita. Saviastioita ja uunikaakeleita ajalta 1400-1700*. AMAF XII. Saarijärvi. 26-30.
- Majantie, Kirsi 2007. Kaakelit ja niiden paikallisen valmistuksen alkaminen Turussa. Teoksessa Majantie, K (toim.) *Ruukkuja ja Ruhtinaita. Saviastioita ja uunikaakeleita ajalta 1400-1700*. AMAF XII. Saarijärvi. 88-92.
- Pihlman, Aki 1989a. Tutkimusalueet – Undersökningsområdena. Teoksessa Kostet, J. & Pihlman, A. (Eds.) *Turun Mätjärvi – Mätjärvi i Åbo*. Turun maakuntamuseo – Åbo Landskapsmuseum. Raportteja – Rapport 10, 60-82.
- Pihlman, Aki 1989b. Loppukatsaus – Slutöversikt. Teoksessa Kostet, J. & Pihlman, A. (Eds.) *Turun Mätjärvi – Mätjärvi i Åbo*. Turun maakuntamuseo – Åbo Landskapsmuseum. Raportteja – Rapport 10, 230-233.
- Pihlman, Aki 1999. Yhteenvedo. *Suomen Keskiajan Arkeologian Seura* 4/1999, 69-71.
- Pihlman, Aki 2002. Medieval Pottery in the River Aura Valley i SW Finland. Teoksessa Helmig, G. & Scholkmann, B. & Untermann, M. (Eds.) *Centre, Region, Periphery. Medieval Europe Basel 2002. 3rd International Conference of Medieval and Later Archaeology. Vol 1.*, 339-344.
- Pihlman, Aki 2003. Kaupunki, maaseutu ja keskiaikaiset saviastiat. Teoksessa Seppänen, L. (Ed.) *Kaupunkia pintaa syvemältä. Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. AMAF IX, 195-206.
- Pihlman, Aki 2006. Keskiaikaisen kaupungin reunalla Turun tuomiokirkon luoteispuolella. *Arkeologia NYT!* 3/2006.
- Pihlman, Aki 2007. Uusia arkeologisia tulkintoja Turun kaupungin muodostumisesta.

- Teoksessa Majantie, K. & Motuste, K, (toim.) *HIT – History in Turku: Tietoja, taitoja ja löytöjä*. Turun maakuntamuseo. Näyttelyesite 42, 10-15.
- Pihlman, Aki & Majantie, Kirsi 2006. Varhainen Turku – uutta tietoa Turun varhaisista vaiheista. *Suomen Keskiajan arkeologian Seura* 1/2006, 45-54.
- Ratilainen, Tanja 2007. Kirkkokadun ja sen varrella sijainneen tontin vaiheita. Teoksessa Majantie, K. & Motuste, K, (toim.) *HIT – History in Turku: Tietoja, taitoja ja löytöjä*. Turun maakuntamuseo. Näyttelyesite 42, 16-23.
- Rinne, Juhani 1941. *Turun tuomiokirkko keskiaikana I*.
- Rinne, Juhani 1952. *Turun tuomiokirkko Keskiaikana III*.
- Salonen, Veli-Pekka, Räsänen, Matti & Terho, Anneli 1989. Mätäjärven paleolinnologinen kehitys – Mätäjärvis paleolinnologiska evolution. Teoksessa Kostet, J. & Pihlman, A. (Eds.) *Turun Mätjärvi – Mätjärvi i Åbo*. Turun maakuntamuseo – Åbo Landskapsmuseum. Raportteja – Rapport 10, 169-176.
- Saloranta, Elina 2007. Akatemiantorin alueen varhaisia vaiheista. Teoksessa Majantie, K. & Motuste, K, (toim.) *HIT – History in Turku: Tietoja, taitoja ja löytöjä*. Turun maakuntamuseo. Näyttelyesite 42, 24-31.
- Valonen, Niilo. 1958. Kaksi Juhani Rinteen karttaa Turun keskiaikaisesta topografiasta. *Turun kaupungin historiallinen museo. Vuosijulkaisu* 20-21, 1956-1957, 111-116.
- Vuorela, Irmeli 1989. Mätäjärven ympäristön kehitys siitepölyanalyysin valossa - Utvecklingen omkring Mätjärvi i ljuset av pollenanalys. Teoksessa Kostet, J. & Pihlman, A. (Eds.) *Turun Mätjärvi – Mätjärvi i Åbo*. Turun maakuntamuseo – Åbo Landskapsmuseum. Raportteja – Rapport 10, 177-192.

Aki Pihlman
aki.pihlman@turku.fi

Kirsi Majantie
kirsimajantie@yahoo.co.uk

Turun maakuntamuseo
Kalastajankatu 4
PL 286
20101 Turku

Aboa Vetus –museon kivistä rakennusten tutkimukset v. 2002-2006

Kari Uotila

Suomalaisen kaupunkiarkeologian näyteikkuna ja ainoa aina esillä oleva tutkimuskohde keskiaikaisen Turun alakaupungissa nykyisen Aboa Vetus - museon alueella on yksi Suomen arkeologian historian kiintopisteistä. Uskoakseni lähes jokainen keskiajan arkeologian ja historian harrastaja ammattilaisista puhumattakaan on viettänyt raunioissa ja raunioihin rajautuvassa kahvilassa tunteja rakennuksia katsellen. Kesällä 2007 raunioissa kuuluva Agricolan ajan suomen kieli luo vielä oman tunnelman alueelle.

Aiheeseen johdattelua

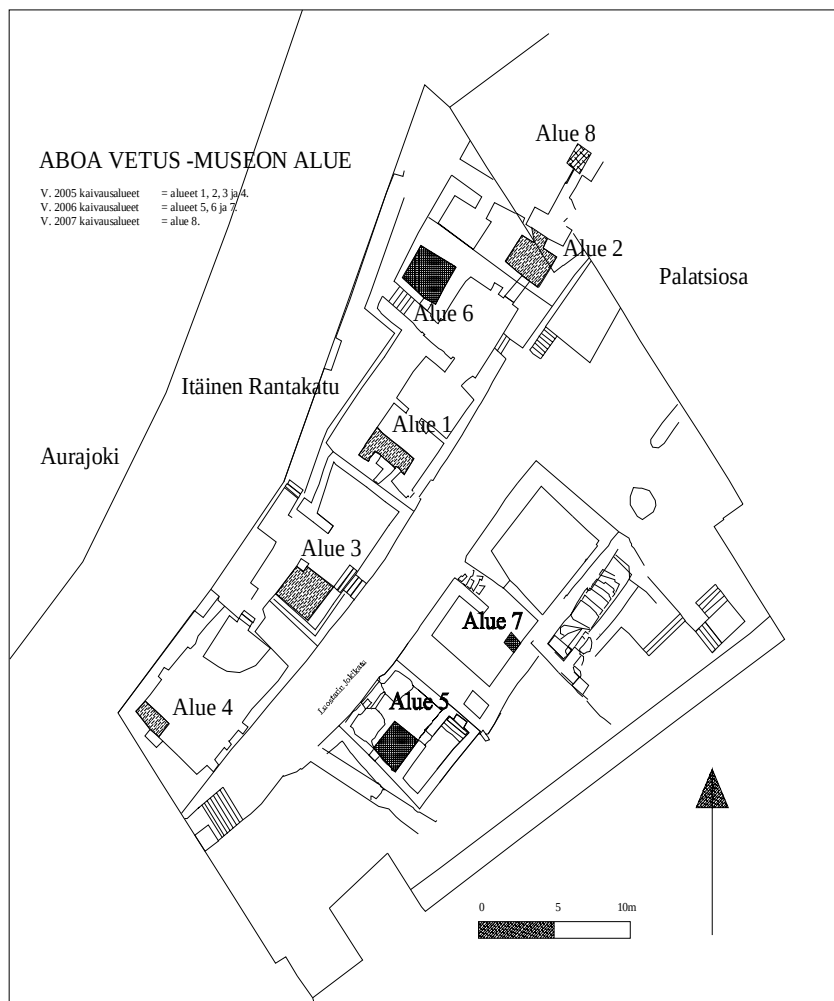
Museon arkeologinen tutkimushistoria ei ole ollut aivan paikan arvolle sopiva, sillä laajana tieteellisenä tutkimushankkeenä 1990-luvun alkupuolella käyntiin lähtenyt hanke on kompuroinut erityisesti raportoinnin ja julkaisemisen saralla. Vuonna 1994 ilmestynyt värikäs aikakauslehti on edelleen laajin museota esittelevä julkaisu, ja se valmistui ennen kaivausten päättymistä ja museon avaamista vuonna 1995.

Museon tutkimuksia on esitelty kaivauksia johtaneen Minna Sarteksen ja esimerkiksi allekirjoittaneen toimesta erilaisissa kotimaisissa ja kv-artikkeleissa, mutta koko alueen tutkimusraporttien puute on monin osin estänyt syvällisemmät tutkimukset stratigrafisesta analyysistä puhumattakaan. Alueen erilaisista löytöaineistoista on tehty muutamia pro gradu -tutkielmia ja museon

näyttelyn rakentamisen vaiheessa alueen tunnettua historiaa keskiajalta lähtien tutkittiin laajasti, mutta aineisto on työstämättä julkaisuksi. Arkeologisen tutkimusraportin puutteen pitäisi poistua kesän 2007 aikana, minkä jälkeen arkeologisen aineiston tutkittavuus paranee huomattavasti. Esiin on nostettu ajatus arkeologisen tutkimusaineiston siirtämisestä kokonaisuudessaan myös internetiin.

Voidaan ajatella, että eriasteinen tutkimustyö museon alueella on jatkunut lähes katkeamatta museon avautumista lähtien. Tutkimuksia on välillä tehty keskittyen museon alueen 3d-mallintamiseen tai erityisiin esineryhmiin (kuten vaikka lasi, kaakelit ja keramiikka tai luuaineistot). Arkeologinen kenttätutkimus ja museon alkuperäinen idea museokävijän ja todellista arkeologista tutkimustyötä tekevän tutkijaryhmän kohtaamisesta syntyi uudelleen vuonna 2005, jolloin ryhdyttiin jälleen kaivamaan museon alueella. Varsinaisia kaivauksia oli edeltänyt vuonna 2002 käynnistynyt SuVi-projektiin liittynyt rakennusten tarkka rakennusarkeologinen tutkimus, jonka tuloksin tueksi tarvittiin uusia kaivaustuloksia ja ajoituksia.

Vuosien 2002-2003 kuluessa suunniteltiin museon alueen kivitiloista museo-julkaisua, mutta jälkikäteen arvioiden oli onni, ettei sitä silloin saatu aikaiseksi. Sen verran paljon akateemiset arvaukset olivat vielä tuolloin puutteellisia. Vuoden 2003 tutkimustilanne tuli kuitenkin kirjattua Turun keskiaikaa

*Aboa Vetus -museon raunioissa v. 2005-2006 (ja kesällä 2007 käynnissä olevat) suoritettut pienimuotoiset tutkimuskai-
vaukset. Kartan pohjana v. 1993-1995 arkeologiset tutkimuk-
set ja niiden täyden-
nykset v. 1996-2006.
Aineisto: Aboa Vetus
-museo ja Muuritut-
kimus ky.*

käsittelleeseen suureen punaiseen kirjaan. Vuonna 2005 ilmestyneessä Kristiina-lehtorimme ystäväkirjassa esiteltiin uusimpia ajoitustuloksia ja SKASin kevätkokouksessa vuonna 2007 voitiin koota yhteen kahden viimeisen vuoden alustavia tutkimustuloksia - kenttätöiden päättymisestä oli kulunut viitisen kuukautta. Tämän lyhyen katsauksen pohjana on tuo kevätkokouksessa pidetty esitelmä.

Seuraavan kerran museon alueen tutkimuksia käsitellään Aboa Vetus -museon ja eri yhteistyötahojen järjestämässä raunioiden tutkimuksia ja restaurointia käsittelevässä työseminaarissa, joka järjestetään museolla joulukuussa 2007.

Arkeologisen tutkimuksen mahdollisuudet ja rajoitukset Aboa Vetus -museon raunioissa

Rettigin tontin, palatsin ja sitten taidepalatsin nimen saanut suuri kaupunkitontti keskellä keskiaikaisen Turun alakaupunkia on ollut arkeologisen mielenkiinnon ja tutkimuksen kohteena sadan vuoden ajan. Juhani Rinteen nimeen liitetyt kaivaukset palatsin tieltä puretussa ns. Auran kylpylän rakennuksessa ovat olleet pohja myöhemmälle tutkimukselle. Hyvin usein raunio-museon esittelyssä kerrotaan siitä miten rauniot olivat suuri yllätys sekä rakentajille että arkeologeille. Jälkimmäisten osalta voidaan

kaiketi puhua kuitenkin vain siitä, että melko hyvä kokonaiskuva koko alueesta voitiin muodostaa esim. venäläisten kartanperusteella ja Rinteen havaintojen pohjalta. Tältä osin suurimmat tieteelliset tutkimustulokset liittyvät Luostarin jokikadun idänpuoleisiin tontteihin, joissa 1700-luvun puutarhojen alta tuli esiin laaja kivirakennuskokonaisuus.

Palatsin tontti on varsinaista Aboa Vetus -museota huomattavasti laajempi kokonaisuus, jossa museoiden raunioalueen lisäksi ovat nykyisen palatsin alla olevat rakennusosat ja kahvila-alueen rauniot, jotka ulottuvat myös museon piha-alueelle. Näiden lisäksi tontilla on vielä laajoja alueita arkeologisesti tutkimattomia alueita esimerkiksi toimistorakennuksena toimivana ns. Konsulinnan rakennuksen ympäristössä ja palatsirakennuksen puutarhan puolella lähellä Hämeenkatua. Voidaan ajatella, että Turun maakuntamuseon, Museoviraston ja Aboa Vetus -museon/Muuritutkimuksen kaivauksissa on 1990-2000 -luvun kaivauksissa koko palatsin tontin alueesta tutkittu ehkä 40-60 % ja jo aikaisemmin on kokonaan tuhoutunut noin 20-30 %. Esimerkiksi museokahvilan ja Nunnakadun väliin 2000 -luvun alussa suunniteltu museo- tai asuinrakennus olisi sijainnut arkeologisesti lähes kokonaan tutkimattomalla alueella ja olisi vaatinut laajat kaivaukset.

Talvella 1994 museohankkeen siirtyessä Museoviraston hallintaan Turun maakuntamuseolta määritettiin esiin kaivettujen ja kaivettavien raunioiden osalta ajatus, jonka mukaan jokainen rakennuksen säilynyt vaihe on itsessään yhtä arvokas ja säilyttämisen arvoinen. Tämä konservointialalta nouseva periaate on ajatuksena erittäin kannatettava, mutta sen käytännön sovellutus kohteessa, jossa on rakennustoimintaa vähintään 500-600 vuoden ajalta, on hyvin vaikea toteuttaa. Lisäksi

tämä periaate johtaa siihen, että eriaikaisten ja rakennuksien eri käyttövaiheisiin liittyvien tiilien, kivien, laastien ja maakerrosten stratigrafia on hyvin vaikeasti luettavissa ja tutkittavissa.

Voidaan perustellusti ajatella, että osa nyt esillä olevista raunioista on aloittanut rauniovaiheen viimeistään 1600-luvun toisella puoliskolla, osa vuoden 1828 jälkeen, osa vuosien 1927-28 rakennustöiden aikaan, mutta myös museon rakennushankkeen alkuvaiheissa tehtyjen kartoittamattomien purkutöiden tuloksena. Valitun konservointilinjan mukaisesti nämä kaikki eri aikaiset rakennuksiin liittyvät purkutyöt on nyt valettu museaaliseen betoniin ja suojeltu saman arvoisina. Rakennusarkeologiselta kannalta tällainen kaiken suojelu on erittäin vaikea kysymys ja estää monin osin tieteellisen tutkimuksen. Samoin raunioiden esittelyssä hyvin moniosainen kerrosjärjestys on suuri haaste. Voidaan ajatella, että rauniot eivät ehkä avaudu ainakaan niissä omatoimisesti kulkevalle museomatkaajalle kovin hyvin. Museaalinen ajatus kaikkien rakennusvaiheiden samanarvoisuudesta ei ole kovin kestävä kriteeri keskiaikaisessa kaupunkikorttelissa.

Keskiajan ja laajemmin historiallisen ajan kaivauskohteessa oman tutkimushaasteen muodostavat muuratut rakennukset jotka on muinaismuistolailla suojeltu. Kysymys muinaismuistosuojelun aikarajoista Suomen eri kaupungeissa on mielenkiintoinen ja laaja kysymys, samoin kysymys suojelun piiriin kuuluvien rakennusten tai niiden osien tutkimuspurkamisesta. Turussa muinaismuistolain tarkoittama raja on tulkittu kulkemaan jossakin 1600-1700 -luvulla, mutta monissa muissa kaupungeissa raja on 1800-luvun alussa. Aboa Vetus -museolla jo edellä esitellyn museaalisen suunnitelmankin mukaisesti oli vuosien

1994-95 kaivauksissa johtoaikutena se, että kaikki esiin tulleet rakennukset ja niiden rakenteet, kuten kivilattiat, jätettiin paikalleen. Tämä tarkoitti samalla sitä, että joissakin paikoissa jäi mahdollisesti kaivamatta alueen vanhin arkeologinen historia sen peittyessä kivitalojen ja niiden lattioiden alle. Vuonna 2005 käynnistetyissä uusissa kaivauksissa tieteelliseksi tavoitteeksi asetettiin kivrakennusten ajoittaminen mm. hirsiarinoiden perusteella. Tämä tutkimuslinja tarkoitti käytännössä myös sitä, että useissa eri kohteissa lähdettiin kaivamaan alaspäin vuosien 1994-95 tutkimusten lattiapinnasta.

Voidaan yksinkertaistaen ajatella, että vuosien 1994-95 kaivauksissa erityisesti raunioalueella kaivaukset kivrakennuksissa päätettiin ylimpään selvästi havaittavaan lattiatasoon eli poistettiin erilaiset täyttö, sekoite- ja purkukerrokset, ja vasta 2005 käynnistyneissä tutkimuksissa on laajemmin pureuduttu rakennusten varsinaisiin käyttö- ja rakennusajan kerroksiin ja myös löydetty kivrakennuksia vanhempia alueen käyttövaiheita. Toki esimerkiksi 1300-luvun alun maakerroksia ja puurakenteita oli kaivettu esiin jo 1990-luvun kaivauksissa, mutta pääosin kivrakennuksien ulkopuolelta tonttien piha-alueilta.

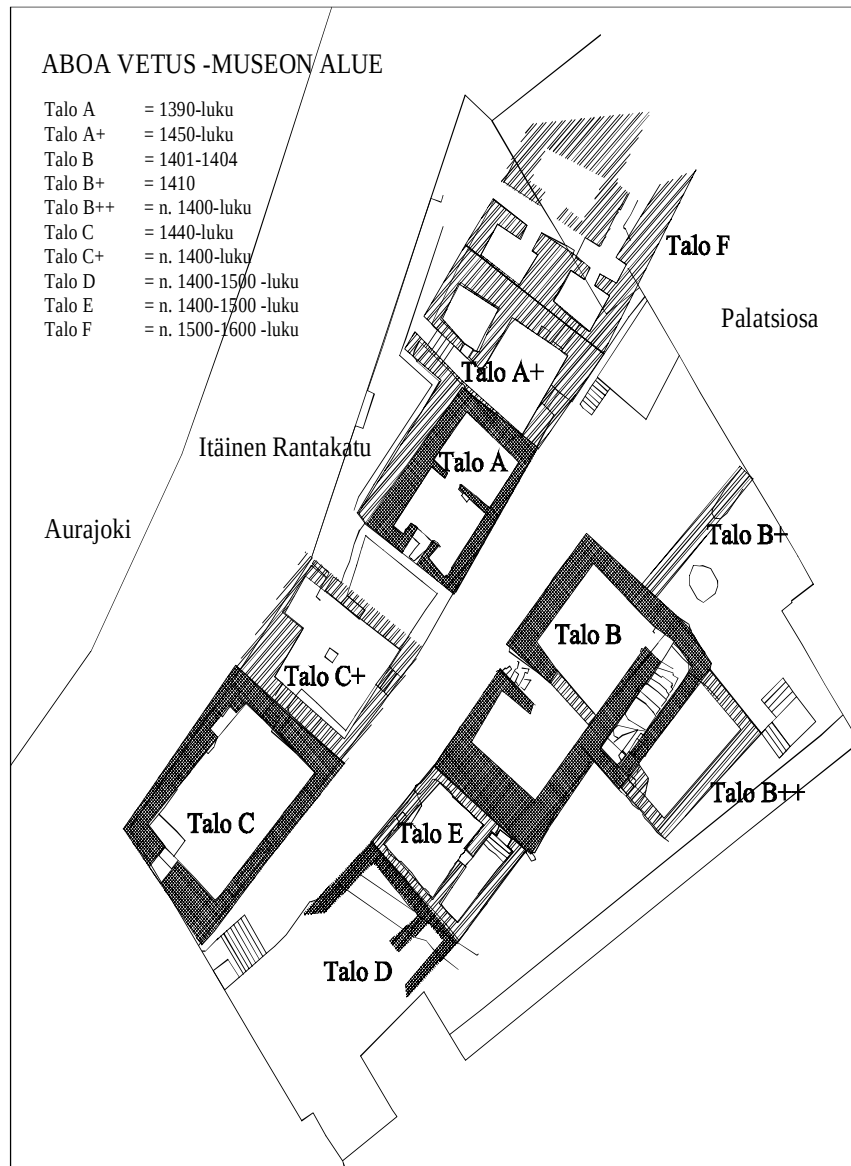
Vuonna 2005 aloitetut kaivaukset tukeutuivat vuosien 2002-2003 aikana raunioissa tehtyihin rakennusarkeologisiin tutkimuksiin, joiden perusteella saatiin yleiskuva rakennuksista ja niiden tutkimusmahdollisuuksista. Museon raunio-alueelta voitiin hahmottaa kaikkiaan neljä laajempaa rakennuskokonaisuutta, joiden rakennusvaiheet ja käyttötarkoitus jäivät vanhemman tutkimuksen perusteella ainakin osittain auki. Näistä rakennuskokonaisuuksista yksi sijaitsee Luostarin jokikadun itäpuolella (Vartiovuoren rinteiden puolella) ja muut kolme jokikadun ja Aurajoen välisellä alueella. Vuonna 2005 tehtiin tutkimuksia kaikissa

joen rannan rakennuksissa ja vuonna 2006 yhdessä jokirannan rakennuksessa ja kahdessa eri osassa Vartiovuoren puolen rakennusryhmää. Vuonna 2007 tutkimukset on tarkoitettu keskittämään osittain nykyisen palatsin alle jääneen rakennuskokonaisuuden eri osiin. Se on yksi museoalueen laajimmasta rakennuskokonaisuuksista ja sen ajoitus on vielä kokonaisuutena avoin.

Työskentelymenetelmät

Aboa Vetus-museo oli erityisesti 1990-luvulla digitaaliarkeologian ja digitaalimuseologian kehittämisen kärkimuseoita Suomessa ja myös Euroopassa. Arkeologian osalta tätä sektoria on pyritty pitämään yllä jatkamalla kaivausten dokumentointia lähes kokonaan digitaalisena takymetrimittauksin ja autocad-kartoin ja yksikkölomakkein. Kesän 2007 aikana raunioissa kokeillaan fotogrammetria-dokumentointia kenttätilanteessa ja mahdollisuuksien mukaan keilaskannerin käyttöä.

Tutkimushankkeeseen on liittynyt voimakas koulutuksen kehittäminen, sillä Muuritutkimuksen ja museon yhteistyössä tehdyissä kaivauksissa on paikalla työskennelleistä arkeologeista kouluttu takymetrin, stratigrafialomakkeiden ja cad-karttojen tekijöitä. Dokumentointiohjeet ja toimintatavat on kehitetty niin, että muutaman päivän harjoittelun jälkeen arkeologi pystyy itsenäisesti dokumentoimaan kohteet digitaalisesti. Koulutuksen myötä on kehitetty yliopistollista opetusta suuntaan, jossa digitaalinen dokumentointi ei ole vain harvojen valittujen etuoikeus vaan jokaisen arkeologin perustyökalu. Erityisesti vuoden 2005 kaivauksissa tulokset olivat tältä osin hyvin rohkaisevia. Vuosien 2006-2007 kuluessa museon dokumentointitehtäviin on osallistunut 30-40 arkeologian ja

*Aboa Vetus -mu-
seon raunioalueen
vanhat kivi- ja
tiilirakennukset
ja niiden ajoitus
kevään 2007 tut-
kimustilanteessa.
Talo A ja A +
muodostavat
L-muotoisen
kivi- ja tiiliraken-
nuksen, Talo B
suurikokoisen
lisäosineen luon-
nonkiviraken-
nuksen ja Talo C
ja C+ on mahdol-
lisesti 1600-luvun
karttoihin merkitty
"Kökenhus"
-rakennus. Raken-
nus E on tehty
kahden aikaisem-
man talon väliin
mutta sen suora
rakenteellinen
liittyminen esim.
rakennukseen B
on vielä avoin
kysymys.
Vuoden 2007
tutkimuksissa on
keskitytty taloon
F, jonka tarkempi
ajoitus toivot-
tavasti selviää
tutkimusten
kuluessa.*

konservoinnin opiskelijaa.

Kaivaukset on toteutettu soveltuvin osin yksikkökaivausmenetelmällä ja samaan stratigrafia-analyysiin on sisällytetty myös esiin tulleet muuratut rakenteet. Tälläkertaa siis kaivaus ei ole päättynyt maakerrokseen juuri ennen muuria vaan kerrokset on yhdistetty rakenteisiin. Monilta osin kaivaukset on toteutettu pohjaveden tai orsiveden alapuolella, jolloin tarkka yksiköiden havainnointi on mahdotonta. Maa-

aines on joko seulottu 5 mm kuivaseulalla tai tarkastettu pöytätasolla.

Vuonna 2006 museon kesäkoululaistoiminta yhdistettiin museon omiin kaivauksiin aikaisempien vuosien hyvien kokemusten jälkeen esimerkiksi Muuritutkimuksen Naantalin kirkkomaan ja Brinkhallin kartanon kaivauksilta. Kesäkoululaiset osallistuvat yhtenä päivänä todelliseen kaivaus- ja seulantilanteeseen arkeologien johdolla.

Vuosien 2005-2006 kaivaukset on organisoitu Muuritutkimus ky:n vastuullisen arkeologin (allekirjoittanut) ja Aboa Vetus -museon arkeologien kesken. Yhteistyö on onnistunut niin, että molempien vuosien tutkimusraportit on saatu valmiiksi ajallaan. Tässä yhteydessä lämmin kiitos niin Esa Saarelle kuin Mia Lempiäiselle ja Pertti Koposellekin. Muuritutkimuksen puolelta tutkimuksiin ovat eri vaiheissa osallistuneet Hannele Lehtonen, Markus Kivistö, Janne Hymylä, Johanna Männistö ja Tuija Väisänen. Vuonna 2007 museon arkeologina toimii Janna Jokela. Ilman monipuolista tutkijaryhmää ei olisi saavutettu Suomen oloissa hyvin merkittäviä tutkimustuloksia.

Millaisia aikakausia voidaan tavoittaa keskiaikaisten kivitalojen alueelta

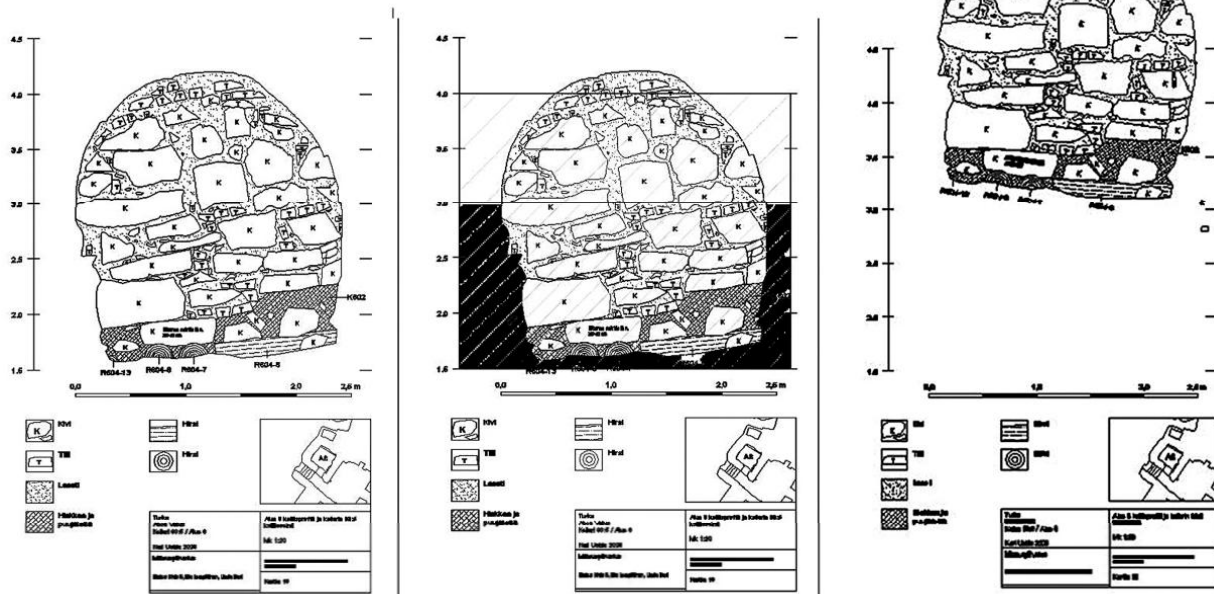
Keskiaikaisen kivitalotontin ja korttelin arkeologinen tutkimus on hyvin haasteellista, koska tuloksia arvioitaessa meidän tulisi pystyä miettimään tuloksia suhteessa alueen erilaisiin kehitysprosesseihin ja siihen miten arkipäivän elämä keskiajalla ja nuorempina aikoina on muokannut esiin saatavaa arkeologista tutkimuskuvaa. Yksi ja ehkä selvin esimerkki on holvattujen kellareiden lattiat.

Useimmissa kellareissa on kaivaustilanteessa mukulakivetyt lattiat ja niissä on monesti eräänlaiset kivirännit, joiden voi ajatella johtavan kellariin kerääntyvää vettä huoneen reunoille ja sieltä ulos. Kivilattioiden päällä olevat maakerrokset näyttävät olevan monissa tapauksissa melko myöhäisiä ja liittyvät kellarin käyttövaihetta todennäköisemmin sen täyttövaiheeseen. Nykyisinkin käytössä oleviin kellareihin (lähinnä maaseudulla) verrattaessa selviää, että hyvin usein aktiivikäytössä olevien kellareiden lattiat pidetään siisteinä ja puhdistetaan esim. maa-

aineksesta aika ajoin. Tämä varastotilan puhtaana pitäminen näyttää olleen tyypillistä myös suurimmassa osassa keskiaikaisista kivirakennuksista. Arkeologiselta kannalta tämä tarkoittaa sitä, että lattian käyttöajan esineistöä on säilyneenä kivilattian päällä vain poikkeustapauksissa ja harvoin sitä voi käyttää esimerkiksi ajoituksen pohjana. Lähtökohtana pitää olla se, että kellarin lattialta löytynyt keskiaikainen brakteaatti ei ajoita itse rakennuksen valmistumista vaan kertoo vain ehkä jotain sen käyttöajasta.

Toinen arkeologista kerrostumista häiritsevä tekijä kivitalojen osalta on itse talon ja sen lattian rakentamistapa. Esiin kaivettujen talojen osalta pääasiallinen rakentamistapa on ollut se, että tasaiselle alueelle tai loivaan rinteeseen (Turun tapauksessa savikko) on kaivettu arviolta puolisen metriä syvä rakennuksen ulkomuurien kokoinen alue - tuleva kellarin paikka - ja sen reunoille ehkä puolen syvyinen oja rakennuksen muurin paikaksi. Rinnealueilla rakenne on osin kaivettu rinteeseen ja muuri rakennettu savimaata vasten. Tässä vaiheessa on siis pääosin poistettu alueella ollut vanhempi rakennuskanta ja kulttuurikerrokset. Me emme tiedä miten kauas poistettu maa-aines on kuljetettu mutta arkeologisen ajoituksen kannalta ajatus kivitalon vierelle jääneestä vanhemmasta kulttuurikerroksesta on aina huolestuttava. Tämä siksi, että selvästikin rakennustyön edetessä perustusvaiheesta varsinaiseen muuraamiseen on perustuskouppa täytetty maa-ainekselle, joka on usein löytörikasta. On sitten tulkinnasta ja muusta ajoitusmateriaalista kiinni, tulkitaanko muurin juurelta esiin tuleva esineaineisto rakennusaikaiseksi vai ovatko kyseessä vanhemman asutuksen jäänteet sekoittuneena perustuskouppaan.

Kolmas tyypillistä kivirakennusaluetta vaivaava tutkimuskysymys on rakennusten

Vuonna 2006 esiin kaivetun kellarin (alue 6/Talo A+) rakenteet ovat n. +1.6-+1.8 mpy ja laastillinen muuriosa selvästi alle + 2 m korkeudella (kuva 1). Kuvassa 2 on hahmoteltu 1450-luvulla rakennetun kivitalon oletettavasti kokonaan tai osittain veden alle rakennusaikana jääneet osat (vaalea rasterointi + 3 mpy korkeudella). Matalalta esiin kaivettujen keskiaikaisten kivitalojen ongelmaan on esitetty ratkaisuksi sitä, että talot olisivat valmistumisen jälkeen tai käyttöaikanaan painuneet nykyiseen asemaansa. Kuvassa 3 on hahmotettu seinän mahdollinen sijainti ennen oletettua painumista. Tämän esimerkin perusteella 1450-luvulla rakennettu laajennusosa olisi painunut kaikkiaan n. 2 metriä saven sisään. Tällaisen painumisen voisi olettaa näkyvän myös seinien juurella olevissa maakerroksissa, jotka kaivaushetkellä ovat kiinni muureissa. Myös ne olisivat matkanneet ajan kuluessa useita metrejä alaspäin ajan kuluessa. Ilmiö - mikäli tulkinta on oikea - on hyvin haasteellinen kysymys esim. rakenteiden ja maayksiköiden stratigrafian kannalta.

varsinainen käyttövaihe ennen hylkäämistä ja raunioitumista. Emme tiedä varmuudella miten pitkään keskiaikaisia taloja on käytetty varsinaisesti asumiseen, mutta museon alueen kohteissa näyttäisi siltä, että ainakin alaosiltaan keskiaikaisia taloja on käytetty vielä 1700-1800 -luvun vaihteessa asuinrakennuksina. Turussa nykyisen suurtorin alueella on rakennuksia, joiden keskiaikaiset alaosat ovat vieläkin osana toimivaa rakennusta. Tämä satojen vuosien mittainen arkipäivä tulipaloiheen, sotineen ja ruttoineen ei näy välttämättä mitenkään säilyneiden rakennusten pohjakerroksissa.

Rakentamista ja satunnaista käyttöä seuraava selvä havaittava vaihe on rakennusten raunioituminen syystä tai toisesta. Tuolloin eri tavoin rakennusten purkukerroksiin päätyneet aineistot valaisevat arkeologisesti kuitenkin jotain muuta kuin varsinaisesti rakennuksen käyttövaihetta tai -tarkoitusta. Purku- ja täyttömassat ovat hyvinkin peräisin laajemmalta alueelta ja ne on ehkä valikoitu esimerkiksi kellareiden täyttöön soveltuviksi kivi-, tiili- ja laastikerroksiksi. Esimerkiksi kellareiden täyttökerroksista esiin kaivettavat muoto- tai kattotiilet, kalkkikivikonsolit ja muut rakenteelliset detaljit eivät välttämättä

yhdisty juuri tutkittavaan rakennukseen vaan voivat olla jostakin lähettyviltä puretusta tai raunioituneesta toisesta rakennuksesta.

Tutkimusten tuloksia

L-muotoisen kivi- ja tiilitalon vaiheita

Luostarin joki- ja välikadun muodostaman pienen aukean joen puoleisella reunalla on L-muotoinen kivi- ja tiilirakennuskokonaisuus, jossa on säilyneenä kaikkiaan kolme holvia, tiilinen portaitko ja yksi 1900-luvun alkupuolella rikkoutunut huonetila. Rakennuksessa on selvästi havaittavissa kaksi rakennusvaihetta, joista ensimmäisessä on tehty kadun suuntainen kivirakennus ja toisessa vaiheessa tämän talon seiniä on levennetty (mahdollisen talon korottamisen yhteydessä) ja sitä on jatkettu poikittaisella lisäosalla. Rakennuksesta oli 1990-luvun tutkimuksien jäljiltä jo 1300-luvulle ajoittuvia vuosilustoajoituksia, mutta vuosien 2005-2006 tutkimuksissa voitiin varmentaa että talon ensimmäinen muurattu vaihe ajoittuu 1390-luvulle ja toinen vaihe 1450-luvun lopulle. Laajennusosaan kuuluu myös huonetila, johon liitetään havainnot alueelta löytyneistä ns. nunnien luurangoista. Sikäli mikäli hautaukset ovat liittyneet rakennukseen ne voitaisiin ajoittaa uusien tutkimuksien perusteella aikaisintaan 1460-luvulle.

On selvää, että viimeistään talon toisessa vaiheessa rakennuksen ulkoseinät on muurattu tiilistä munkkilimityksellä, joten samalla saatiin varma ajoitus kaupunkialueen tiilirakentamiselle. Rakennus on molemmissa vaiheissa perustettu kunnolla rakennetun hirsiarinan päälle selvästi alle kahden metrin korkeudelle nykyisestä meren pinnasta. Molemmissa vaiheessa myös laastillinen muurausalkaan noin kahden metrin korkeudelta meren pinnasta. Kyseessä ei ole harvinainen ilmiö sen enempiä Turun kaupunkialueella

kuin ympäristön kohteissakaan, mutta kyseessä on ilmiö, joka vaatii perusteellista arviointia, sillä se kyseenalaistaa vallitsevan käsityksen alueen maankohoamisesta.

Ristiholvattu talo – Kokenhus

Vuosien 2002-2005 kuluessa tehtiin Pyhän Annan kappelin nimellä kulkevassa huonetilassa ja koko rakennuksessa rakennusarkeologisia tutkimuksia, kun esiin saatiin osa huonetilan ristiholvauksen ruoteita. Samalla kertaa mitattiin tarkasti myös aikaisemmin esiin saadut osat poikkeuksellista holvausta ja niiden perusteella voitiin tehdä yksinkertaistettu mallinnos holvauksesta. Sen perusteella rakennettiin museon uudistustöiden yhteydessä valokaarirakenne, jolla voidaan kertoa museossa kävijöille reilusti yli nelimetrisen tiiliholvin muoto ja hahmo.

1600-luvun kartassa tutkitun rakennuksen kohdalle on merkitty Kokenhus-niminen talo, jonka perusteella ristiholvattua huonetilaa on museon rakenteissa kutsuttu Kokenhus-nimellä. Tämän talon hirsiarinaa saatiin esiin jo 1990-luvun tutkimuksissa, mutta silloin ei arinaa saatu ajoitettua puuaineksen heikon kunnan vuoksi. Vuoden 2005 kaivauksissa tehtiin uusi tutkimusalue aivan rakennuksen luoteiskulmalle lähimmäs Aurajokea ja sieltä saatiin esiin kaksikerroksinen arinarakenne, joka voitiin ajoittaa vuosilustojen perusteella 1440-luvulle. Myös tämän talon ulkoseinät on rakennettu tiilistä munkkilimityksellä, mikä kertoo tiilirakentamisen yleisyydestä ainakin tässä osassa kaupunkia.

Tutkimuskuva keväällä 2007

Eri puolilta museon aluetta on sekä 1990-luvun että 2000-luvun kaivauksissa saatu esiin maakerroksia ja eri asteisesti säilyneitä puurakenteiden osia jotka ajoittuvat 1300-

luvulle. Suuri osa on nuorempien rakenteiden alla rikkoutuneina palasina, mutta selvästikin alueella on laaja kaupunkimainen asutuserostuma, jossa on esimerkiksi rikas tuontiesineistöaineisto (esimerkkinä Sanna Jokelan tunnistama lapsen kenkä ja Georg Haggrénin tutkimat emalikoristeiset lasiastiat). Se voidaan tutkimuksen tässä vaiheessa ajoittaa väljästi 1200-1300 -lukujen taitteeseen. Tässä vaiheessa tutkimusaineisto on vielä niin hajanainen, että esimerkiksi asutuksen suhdetta katulinjaan (lähinnä Luostarin jokikatu) ei voida varmuudella todeta.

Alueen toinen käyttövaihe ajoittuisi tämän hetkisen tutkimuskäsityksen mukaan aikavälille 1390-1400. Tuolloin Luostarin jokikadun ja välikadun yhdistävän aukean reunoille on rakennettu varmuudella kaksi muurattua taloa. Molemmat suurikokoiset kivitalot on sijoitettu rakennuksen pitkä sivu katulinjaa vasten. Kadun itäpuoleiseen rakennuksen kellarikerrokseen on ollut ehkä kulku suoraan kadulta, jokirannan puoleiseen pieneltä poikkikadulta. Selvää on kuitenkin se, että talot liittyvät osaksi alueen katuverkkoa.

Kolmas kivrakentamisen ajallinen vaihe ajoittuisi 1440-50 -luville, jolloin on rakennettu mahdollisesti Kokenhus-nimeä kantanut ristiholvattu tiilirakennus ja laajennettu ainakin yhtä kaupunkitaloa suureksi tiilirakennukseksi. Museon kahvilan puolella oleva pienempi tiilitalo voidaan ajoittaa myös tähän aikatasoon.

Rakennusten kannalta ajanjakso 1400-luvun loppupuolelta 1600-luvulle on vielä kokonaisuutena hahmottumatta. Osassa rakennuksia on nähtävissä rakennusten voimakasta kallistumista ja myöhempää korjaus- ja uudisrakennustöitä, mutta niiden laajuus ja esimerkiksi talojen pohjakaavojen uudistukset ovat vielä avoin kysymys.

Seuraava selvä aikataso museon alueella on kartta-aineiston perusteella ajoitettavissa 1600-luvun toiselle puoliskolle. Tuolloin jokikadun itäpuoliset rakennukset on purettu levennetyn kadun tieltä ja täytetty rakennuksista ja ympäristöstä peräisin olevalla aineksella.

Tutkimukset jatkuvat kesällä 2007.

Lähteet

- Aboa Vetus & Ars Nova Magazine No 1. Helsinki s.a. (1995).
- Haggrén, Georg. Medieval Glass Finds from Turku, especially from the Aboa Vetus Excavations. *The Medieval Town in the Baltic: Hanseatic History and Archaeology*. Tartu 1999. s. 65-73.
- Jokela, Sanna. Turun Rettigin tontin eli Aboa Vetus -museon nahkalöydöt. Pro gradu -tutkielma. TY / arkeologia 2002.
- Jokela, Sanna. Nahkalöytöjä Luostarikorttelista. Poimintoja Aboa Vetus -museon vanhimmista kerroksista. SKAS 1/2005, 6-11.
- Jokela, Sanna. Koristeita ja kiinnikkeitä - nappeja Aboa Vetuksen kaivauksilta. *Mustaa valkoisella - Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle*. Turun yliopisto. Arkeologia. Vantaa 2005, 64-66.
- Koskinen, Mari. Historiallisen ajan luuesineet. Luuesineistä, luumateriaalin työstämisestä, käsityöläisistä ja käsityöläisyydestä Aboa Vetus -museon löytöjen valossa. Pro gradu -tutkielma. TY / arkeologia 2004.
- Sartes, Minna. Rettigin palatsin tontista tuli Aboa Vetus -museo. *Kaupunkia pintaa syvemmältä - Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. AMAF IX. Toim. Liisa Seppänen. Turku 2003, 77-86.
- Uotila, Kari & Sartes, Minna. Medieval Turku - the Lost City. A project trying to reconstruct a medieval town in Finland. *Virtual Reality in Archaeology*. Edited by Juan A. Barcelo, Maurizio Forte and Donald H. Sanders. BAR International Series 843. 2000, 219-223 + 3D model

Skas 2-2007

in CD.

Uotila, Kari. Åbo medeltida rådhus - en stenbyggnad vid ett medeltida torg. *Meta* 4 / 2002, 3-18.

Uotila, Kari. Kivitaloja keskiajan Turussa. *Kaupunkia pintaa syvemmältä - Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. AMAF IX. Toim. Liisa Seppänen. Turku 2003, 121-134.

Uotila, Kari. Muuratut talot keskiajan Turussa. *Mustaa valkoisella - Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle*. Turun yliopisto. Arkeologia. Vantaa 2005, 351-353.

Aboa Vetus -museon historiaan liittyvä tutkimusaineisto ja eri vuosien kaivausraportit liitteineen ovat museon arkistossa.

*Kari Uotila, dosentti
Turun yliopisto
Henrikinkatu 2
20100 Turku
kari.uotila@utu.fi*

En liten arkeologisk inblick i miljövardarnas värld

Henrik Jansson

Inom den finländska kulturmiljövarden har ett visst samarbete med naturvården funnits redan under ett antal år. Samarbetet, åtminstone det publicerade, har dock förutom några undantag varit främst genom rent administrativt myndighetsarbete där man ger utlåtande och beslut. Ett av undantagen var projektet "Människan och vårdbiotoperna" genomfört av Museiverket. I projektet studerade man förhållandena mellan vårdbiotoper och tidig historisk markanvändning. Resultatet från projektet visade på en korrelation mellan dagens vårdbiotoper och medeltida bytomter. De medeltida bytomterna har en viktig roll för biodiversiteten men samtidigt påpekas dock att i planeringen av vårdbiotoper skulle det behövas mer expertis inom historisk markanvändning. (Seppälä 2006.)

I forskningssammanhang har det redan länge funnits ett samarbete mellan arkeologerna och naturvetenskaperna. Speciellt med geologin och strandförskjutningsforskning samt geomorfologi har samarbetet inom förhistorisk arkeologi varit tätt. Men även biologerna och arkeologerna har samarbetat främst genom pollenanalyser och senare även diatomanalyser för att rekonstruera landskapets och växtlighetens utveckling. Arkeologen har i detta sammanhang givetvis

varit främst intresserad av människans inverkan på landskapet under olika perioder. Genom en kombination av biologisk och arkeologisk forskning har nya uppfattningar om den forntida markanvändningen kunnat skapas.

Naturen är sällan jungfrulig

Inom geografin anses de mesta landskap som kulturella produkter. Människan har varit närvarande och påverkat landskapets innehåll i områden som sträcker sig från fjällen till den yttre skärgården. Senaste år av historisk och arkeologisk forskning har visat att ytterskärgården utnyttjats av människan

och dess innehåll ute vid havsbandets rand (Norman 1995). Detta gäller även de skogen som idag trots aktivt ekonomiskt utnyttjande fortfarande är relativt okänd speciellt för den historiska arkeologin.

I projektet Skog & Historia har Sveriges Skogsstyrelse och Riksantikvarieämbetet inventerat stora områden av skogsmark från Skåne i söder till Lappland i norr. I projektet, som pågått i snart 12 år, har man registrerat hittills ca 150 000 historiska lämningar i

skogsmark och arbetet är endast halvvägs! Projektet visar att i våra nordiska skogar finns ett rikt kulturarv innefattande lämningar från årtusenden av mänsklig aktivitet.

Detta kulturarv är dock hotat eftersom de ekonomiska skogarna inte traditionellt varit de områden där arkeologiska inventeringar fokuserats. En nyligen utkommen rapport i Sverige har visat att en tredjedel av fornlämningarna i Kalmar, Värmlands och Västerbottens län skadats i samband med avverkning och ännu fler i samband med markanvändning. Enligt en uppföljning från år 1999 har antalet skador totalt sett ökat! Detta trots certifiering och förbättrad information mellan skogsägarna och de svenska myndigheterna.

I Finland har vi inte ens ordentligt börjat inventera våra skogar. De normala kommuninventeringarna som görs av Museiverket samt andra inventeringar av t.ex. planeområden räcker kanske inte till. Ett projekt har pågått sedan några år i skogscentralen Tapio men några konkreta inventeringar har inte publicerats ännu. Tillsvidare måste vi utgå ifrån att skogsägarens eller skogsmaskinens operatörens vaksamhet är tillräckligt för att man skall undgå förstörelse av kulturarvet. Detta är inte ett bra läge har de svenska undersökningarna visat. Man kan därmed kanske tyvärr utgå från att utgångsläget inte kan vara bättre i Finland än i Sverige. Detta väcker en viss orolighet speciellt för en arkeolog intresserad i senare historiska perioder och i viss mån ekonomisk historia. Vi känner rätt dåligt till den ekonomiska historiens lämningar i skogsmark och forskningen kring dessa frågor har varit mager tillsvidare. I vilket tillstånd hittar vi detta kulturarv då vi antligen kommer igång med systematiska kulturhistoriska inventeringar av Finlands skogar?

Vårdbiotoperna lämningar av historisk markanvändning

I naturskyddet är vårdbiotoperna det område där man rent av utifrån deras definition kommer in på arkeologens område. Enligt Miljöministeriets arbetsgrupp definieras dessa som områden formade av betes- och ängsekonomi d.v.s. mänsklig åverkan (Vainio 2001). Dessa områden är viktiga för biodiversiteten eftersom en stor mängd av utrotningshotade växter finns inom dessa områden samtidigt som det moderna lantbruket inte nödvändigtvis automatiskt bevarar dessa.

Efter att ett knappt år följt med och bekantat mig med skötsel av vårdbiotoperna i Finland är jag överraskad över den historielösa synen man ofta stöter på i samband med vårdbiotoper. Någon kan ha tittat lite och t.o.m. digitaliserat storskifteskartan men något försök till mer djupgående analys av markanvändningens historia har sällan gjorts. Det är givetvis självklart att ur ett biologiskt perspektiv är det viktigt att identifiera olika biotoper och typer av omgivningar som är biologiskt värdefulla. Men de flesta vårdbiotoperna har en historia utan vilken den inte skulle ha uppstått.

För en arkeolog är det självklart att så gott som alla landskap har en lång historia av markanvändning. Det vi ser idag kan i vissa fall vara resultatet av årtusenden av utnyttjande och modifiering. Vid en första anblick kan landskapet se väldigt homogent ut. Det mest självklara vi ser är det senaste skedet i landskapets utnyttjande vilket ofta är 1900-talets jordbruk. Men tittar man noggrant och fördjupar sig i landskapet kan man ofta hitta rester även av äldre landskap. Dessa kan vara försvunna, igenväxta, fossila rester av en gång aktiv och kanske annorlunda markanvändning. Ofta ligger de inne i de mer moderna landskapselementen och kan t.o.m.

ingå som en del i dessa. Exempel på detta är gravrösen som senare blivit odlingsrösen eller ödelagda boplatser som använts som betesmark o.s.v.

Det är fullt förståeligt att man måste granska vårdbiotoper ur biodiversitetssynpunkt men ur ett kulturhistoriskt perspektiv skulle det vara lika viktigt att man även strävade efter något man kan kalla klumpigt kulturdiversitet. Detta skulle, såsom Museiverkets projekt indikerar, hämta en ny dimension i processen att välja och vårda våra vårdbiotoper. Det kan även hjälpa till att hitta nya redan försvunna vårdbiotoper. Det finns en viss fara att om man glömmer det historiska perspektivet så blir vården ur ett kulturhistoriskt perspektiv rätt ensidigt. Det skulle vara intressant att inventera vad vårdbiotoperna egentligen representerar i ett historiskt perspektiv. Representerar de verkligendens mångfacetterade och mångsidiga markanvändningshistoria som fortfarande finns i landskapet, men som är oerhört hotat p.g.a. modern effektiv markanvändning eller håller på att bli skogsbeklätt eftersom lantbruket stagnerat?

Samarbete och ansvar

Idag sköter Museiverket flera fornlämningar i Finland (år 2006: 236 lokaler enligt www.nba.fi) vilket ofta samtidigt är skötsel av kulturlandskap och även miljövård i många fall. I flera fall är det väldigt lätt att kombinera vård av kulturarv och biodiversitet men i vissa fall är man tvungen att göra kompromisser. Som arkeolog är det lätt att säga att vi har ett lika stort ansvar för det kulturhistoriska arvet som för det biologiska arvet. Dessa två borde inte utesluta varandra och det är rätt svårt att lägga dem i rangordning. I sista hand beror detta på vem är betraktaren.

Museiverket är den som enligt lagen har ansvaret för Finlands kulturarv och det är

viktigt att samarbetet mellan miljövårds- och naturskyddsaktörer intensifieras i framtiden. Men detta räcker inte alltid till speciellt då man kommer till planering av skogsmark och skyddsområden. I samband med vårdbiotoperna skulle det vara viktigt att arkeologisk och historisk expertis involverades redan tidigt i planeringsprocessen. Detta skulle dessutom i dagens produktivitetss dagar kunna anses vara en effektiv åtgärd eftersom man aktivt kunde sköta både naturmiljö och kulturmiljö i samma veva. Men det betyder att man borde anställa denna typ av expertis i instanser såsom Skogscentralerna och Miljöcentralerna.

Forststyrelsen har redan tagit ett steg i denna riktning. Inom forststyrelsen har kulturarvet varit en del av all planeringen en längre tid. Modellen kommer ursprungligen från USA och Yellowstone Park där kulturarvet och naturvården är kopplade till varandra. Sedan knappt ett år har man anställt en tidsbunden arkeolog i södra Finlands naturskydd och just i dessa dagar anställs den första permanent anställda arkeologen i Lapplands naturskydd. Uppgifterna har varit att inventera, planera och organisera vården av kulturarvet i samband med naturvård och andra åtgärder på statsägda marker. Arbetsfältet är enormt och kommer inte att ta slut inom en nära framtid eftersom statens naturskyddsområden är väldigt dåligt inventerade sedan tidigare. Redan nu har detta medfört en effektiv och månsidig planering av hur naturskyddsområdena sköts och en process där ofta miljövården och kulturmiljövården går hand i hand och stöder varandra. Andra miljöorganisationer kunde kanske ta en titt på denna modell.

Vi har alla ett ansvar att bevara kulturarvet. Det borde stå i var och ens intresse eftersom det är frågan om vår egen historia, våra förfäders lämningar. Utan en kunskap om

Skas 2-2007

vår historia är det även omöjligt att veta hur framtiden kommer att se ut. Ur historien kan vi även lära oss saker, som kan hjälpa oss att överleva i en tid då problemen hopar sig i horisonten. Hur gjorde man förr? Vilka misstag skall vi inte upprepa? Kulturarvet som finns undagömt i naturen är en viktig källa för vår förståelse av vår egen historia. Den bevaras inte av sig själv utan kräver åtgärder, förståelse och vilja för att även framtida generationer skall kunna ta del av den.

Litteratur

- Norman, P. 1995: Medeltida utskärsfiske – En studie av fornlämningar i kustmiljö. *Nordiska museets handlingar 116*. Kristianstad.
- Seppälä, S-L 2006: Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan. *Suomen Ympäristö 1/2006*. Helsinki.
- Vainio M, Kekäläinen H, Alanen A. & Pykälä J. 2001: Suomen perinnebiotoopit – Perinnemaisemaprojektin valtakunnallinen loppuraportti. *Suomen ympäristö 527*. Helsinki

Henrik Jansson
henrik.jansson@metsa.fi
Suunnittelija, FM
Kulttuuriperintö/Kulturarv/Cultural Heritage

Metsähallitus/Forststyrelsen
Etelä-Suomen luontopalvelut/Södra Finlands naturtjänster
Natural Heritage Services, Southern Finland
PL 94
FIN-01301 Vantaa

Keskiajan arkeologian aitiopaikalla

Knut Draken 80-vuotishaastattelu

Visa Immonen & Knut Drake

Maaliskuussa 2007 Knut Drake täytti 80 vuotta. Hän on keskeisesti edistänyt suomalaisen keskiajan arkeologian kehitystä. Drake on sekä laatinut merkittäviä rakennushistoriallisia tutkimuksia keskiajan arkkitehtuurista että pyrkinyt turvaamaan tutkimuksen perusedellytyksiä etenkin Turun maakuntamuseon toiminnan kautta. Suomen Keskiajan Arkeologian Seuran perustaminen vuonna 1990 on myös hänen saavutuksiaan. Keskustelimme hänen menneistä ja nykyisistä tutkimuksistaan Turun maakuntamuseolla 23. helmikuuta 2007.

Armeijan jälkeen vuonna 1954 aloitit työn Hämeen linnan rakennushistorioitsijana. Arkeologia on vielä nykyisinkin varsin erikoinen alanvalinta. Mikä oli sinun tiesi arkeologiaan?

Työn saanti Hämeen linnan tutkijana oli sattumaa ja hyvää tuuria, mutta siitä alkoi matkani uuteen ammattiin. Ennen sitä urani oli mutkikas. Aloitin 15-vuotiaana Helsingin postissa iltatyössä kirjeiden lajittelijana, jotta pystyin suorittamaan lukion. Tämän jälkeen suoritin postitutkinnon, mutta en ajatellut tulevaisuuttani postivirkailijana, vaan lähinnä mielessäni oli arkeologian ja historian lukeminen. Kasvattiäitini sanoi kuitenkin, että arkeologiksi tulevat vain rikkaiden ihmisten lapset, köyhälle riittää valtion virka. Hänen nuoruudessaan valtion virat olivat ainoita varmoja köyhän keskiluokan työpaikkoja. Hän oli sitä sukupolvea.

Postivirkailijan töiden sivussa opiskelin historiaa, tavoitteena lähinnä historianopettajan ammatti, mutta minulla oli täyden työn lisäksi satoja harrastuksia. Ei tulevaisuusopettajanapahemminhoukutellut. Latinan kanssa oli ongelmia, ja jouduin pari vuotta lukemaan, että pärjäsin *pro exercitio* -kokeessa. Haaveena oli tulla antiikin arkeologiksi. Se ajatus oli syntynyt, kun lapsuudessani olin lukenut Allersin antiikin historian sarjoja ja koonnut muistomerkkien pahvimalleja Kaksoisvirranmaasta ja Egyptistä. Klassisten kielten vaikeudet olivat kuitenkin esteenä tiellä antiikin tutkijaksi.

Päädyit sitten opiskelemaan Lundin yliopistoon?

Tämäkin oli sattuma. Satuini rakastumaan ja menemään naimisiin, mikä muutti maailman täysin. Ensimmäinen vaimoni oli saksalainen. Menimme naimisiin hänen kotonaan Saksassa 1951. Olimme paluumatkalla, eikä meillä ollut mitään suunnitelmia eikä asuntoa. Helsingissä asunnon saaminen 1950-luvun alussa oli aivan mahdotonta. Matkalla pysähdyimme Malmöön, missä minulla oli tuttava. Häneltä kysyttiin, olisiko Lundissa mahdollisuutta saada asuntoa. Tuttavani neuvoilla asia järjestyi. Saimme vuokrata pienen huoneen, ja ilmoittauduin historian ja arkeologian opiskelijaksi Lundin yliopistoon. Pätkätoilla tulimme siellä sitten jotenkuten toimeen. Kahdessa vuodessa valmistuin fil. kandidiksi.

Skas 2-2007

Keitä opettajia sinulla oli Lundin yliopistossa?

Siinä minulla oli hyvä tuuri, satuin Lundiin oikeaan aikaan. Historiassa oli kaksi professoria, Gottfrid Carlsson [1887–1964] ja Sture Bolin [1900–1963]. Kysyin suomalaiselta työltä, joka oli laitoksen kirjastonhoitajana, kumman opetukseen minun kannattaisi mennä. ”No”, hän sanoi, ”sen näkee siitä, että aloittajia oli tänä vuonna 36, joista 32 meni Carlssonille, koska he halusivat valmistua helpolla... Vain neljä meni Bolinille, koska hän on niin ankara.” Totta kai valitsin Bolinin. Hän ja hänen avustajansa edustivat silloin ankarinta Weibullin koulukuntaa. Se on saanut nimensä kahdesta Weibullin veljeksestä, jotka toimivat historian tutkijoina viime vuosisadan alkupuolella. Heidän mukaansa historian tutkimuksen pitää perustua rationaaliseen ihmisenäkemykseen ja ankaraan lähdekritiikkiin. Oikeiksi todettujen faktojen perusteella on tehtävä vain ehdottomasti loogisia päätelmiä. Tunteisiin perustuvia johtopäätöksiä pitää välttää.

Kahden vuoden opiskelun jälkeen minustakin tuli aito weibullilainen.

Toisena opiskeluaineena minulla tietenkin oli arkeologia. Opettajani oli Holger Arbman [1904–1968], miellyttävä ihminen ja hieno arkeologi. Hänen kanssaan tulin niin hyvin toimeen, että alustavasti sovittiin, että jatkaisin arkeologian opintojani, kun tulisin takaisin Suomen armeijasta syksyllä 1954. Varhaiskeskiajan arkeologiasta löytyisi varmaan sopiva lisensiaattityön tutkimusaihe.

Sattumalta jäin kuitenkin sotaväen jälkeen Suomeen ja aikomuksenani oli silloin tehdä arkeologian lisensiaattityö Hämeen linnan tutkimusten perusteella, mutta Ella Kivikoski [1901–1990] ilmoitti, ettei linna kuulu

arkeologiaan, se on taidehistoriaa. Minulla oli taidehistoriasta vain approbatur, joten jouduin jatkamaan taidehistorian opintoja.

Oliko Lars Pettersson (1918–1993) opettajiasi?

Aloittaessani opiskeluni Helsingin yliopistossa Pettersson oli ollut vasta muutaman vuoden professorina. Kävin hänen luennoillaan koko 1950-luvun loppupuolen. Olin käynyt taidehistorian luennoilla Helsingissä ennen kuin lähdin Ruotsiin, mutta ne olivat klassista taidehistoriaa. Aune Lindströmin [1901–1984] luennoilla minulle muodostui sellainen käsitys, että taidehistoriaa lukevat vain kauniit tytöt jotka aikovat diplomaattien rouviksi. Petterssonin aikana asia oli toisin. Luennot olivat tiukkoja, niissä paneuduttiin perinpohjaisesti Pohjanmaan puukirkkoihin. Keskiajan kirkkojen suhteen Petterssonilla taas oli se vakaa käsitys, että Iikka Kronqvist [1892–1944] oli ratkaissut kaikki rakennushistorian perusongelmat. Itse hän vuonna 1955 julkaisi tutkimukset Hämeen keskiaikaisista kirkoista ja Hämeen linnasta. Tässäkin mielessä minulla kävi tuuri, vaikka emme Petterssonin kanssa henkilökohtaisesti tulleetkaan niin hyvin toimeen.

Miten sinusta tuli rakennusarkeologi?

Menin armeijaan kesäkuussa 1953. Suoritin palvelukseni Dragsvikissä. Loppuvaiheessa minulla oli esimiehenä komppanianpäällikkö, joka kertoi, että hänen setänsä oli professori Turussa. Ehkä sen takia hän sanoi minulle: ”Tehän olette lukenut historiaa? Upseerikerholla meillä on kasaantunut isot määrät papereita Dragsvikin everstinpuustellista. Voisitteko kirjoittaa siitä jotain?” Mikäs sen parempi! Keksinkin kaikenlaisia arkistokäyntejä, jotta pääsin Helsinkiin. Siellä kävin myös Muinaistieteellisen toimikunnan historian

osastolla, jossa osastopäällikkönä oli Nils Cleve [1905–1988]. Häneltä kysyin neuvoa, ja Cleve kertoi, kenen puoleen eri asioissa piti kääntyä.

Koska olin pääsemässä toukokuussa siviiliin, kysyin häneltä, olisiko osastolla jotain kesätöitä. ”Olisiko maisteri kiinnostunut Hämeen linnasta?” Maisteri oli hädin tuskin kuullut, että sellainen linna on ylipäänsä olemassa. Olin kerran aiemmin nähnyt linnan junan ikkunasta matkalla Tampereelle, mutta totta kai olin kiinnostunut. Kuvittelin, että se olisi varmaan vain kesätyö, koska luulin, että Kansallismuseo olisi täynnä keskiajan rakennustaiteen asiantuntijoita. Toukokuun 10. päivänä 1954 pääsin siviiliin ja 17. päivä tapasin C. J. Gardbergin Helsingin rautatieasemalla, josta lähdimme yhdessä junalla Hämeenlinnaan. Sillä tiellä olen sitten ollut. Hämeenlinnan työt olivat alkaneet Gardbergin johdolla 1952, muttane olivat olleet vain alustavia suunnittelu- ja mittaustöitä. Muita keskiajan rakennustutkijoita ei silloin löytynyt. Gardbergilla oli Turun linnassa tutkimukset kesken, eikä hänellä ollut aikaa syventyä Hämeen linnan ongelmiin. Kahden viikon sisäänajon jälkeen vastuu siirtyi minulle ja Antero Sinisalolle, joka tuli kesäkuussa 1954 kesätöihin linnaan.

Miten keskiajan arkeologia käsitettiin 1950–1960-luvuilla?

Ei mitenkään, ei sellaista ollut.

Mutta Petterssonin opetus sopi kuitenkin minulle. Puukirkkoluennoinnissaan hän kävi läpi rakennukset lauta laudalta, naula naualta, se oli ihan kuin arkeologiaa. Samanlaista tarkkuutta yritin sitten noudattaa Hämeen linnan rakennustutkimuksessa...

Suoritit tutkimuksia Kirkkonummen kirkossa vuonna 1956 eli juuri Porkkalan alueen

palautuksen jälkeen. Minkälainen tilanne siellä oli?

Olin yhtenä päivänä Cleven puheilla Kansallismuseossa. Hän oli herttainen mies, ja tulin hänen kanssaan erittäin hyvin toimeen. Cleve sanoi, että Kirkkonummella on ongelmia. Korjaustöiden yhteydessä Partolan kartanon omistaja Pentti Palmroth [1901–1968] oli kaivanut kirkossa. Hän oli alan harrastaja, mutta ei ammattitutkija. Kun Cleve oli käynyt kirkolla, oli hänelle tullut käsitys, että jotain tutkittavaa olisi vielä jäljellä: ”Jos voisit käydä katsomassa.” Palmroth olikin paljastanut kirkon lattian alta 1800-luvun, puhdistanut kivet ja piirtänyt kaiken. Sen alemmaksi hän ei kuitenkaan mennyt. Ei paljon enää ollut tehtävissä, kun tulin paikanpäälle, puolet kirkon lattiasta oli jo betoniin valettu. Vapaana oli vain kuori ja runkokuoneen itäosa. Siellä kaivettiin se, mitä oli löydettävissä.

Suomessakin voidaan nykyisin puhua keskiajan arkeologien tiedeyhteisöstä. Millaisena näit tilanteen aloittaessasi tutkijanuraa? Mikä merkitys kansainvälisillä yhteyksillä oli 1950–1960-luvun keskiajan arkeologeille?

Saatuani työn Hämeen linnassa lähdin niin pian kuin mahdollista käymään Tukholmassa Riksantikvarieämbetetissä. Pettersson oli käskennyt mennä puhumaan Armin Tuulsen [1907–1977] kanssa. Tämä oli vuoteen 1944 saakka toiminut taidehistorian professorina Tartossa. Hänen kauttaan sain sitten yhteyden moniin Ruotsin keskiajan tutkijoihin, kuten Erik Lundbergiin [1887–1970] ja Iwar Andersoniin [1904–1985]. Lundista keskiajan arkeologian tutkijoita alkoi tulla töihin vasta vuodesta 1970 lähtien. Armin Tuulsen kautta tutustuin myös Villem Raamiin [1910–1995], jolta puolestani opin paljon. Hän oli taidehistorioitsija ja Viron

Skas 2-2007

keskiajan arkkitehtuurin ehdoton asiantuntija, Tuulsen entinen oppilas. Viron tämän päivän keskiajan rakennusarkeologia rakentuu kokonaan hänen luomalle pohjalle.

Olet kirjoittanut paljon saksaksi. Mikä on saksalaisen kulttuuripiirin merkitys sinulle?

Saksa on ensimmäinen vieras kieleni ja ainoa, jolla kotimaisten kielten lisäksi pystyn ilmaisemaan itseni kirjallisesti. Vuonna 1959 sain stipendin kuuden viikon tutkimusmatkaa varten. Tutustuin silloin entisen ja nykyisen Pohjois-Saksan keskiaikaiseen arkkitehtuuriin. Moottoripyörällä kiersin Danzigista Schleswigiin asti, ja matkan aikana tutustuin jokseenkin kaikkiin alan tutkijoihin eri kaupungeissa. Näitä yhteyksiä olen siitä asti pitänyt yllä. Perustuuhan Ruotsi-Suomen keskiajan arkkitehtuuri paljolti saksalaisiin esikuviiin.

Hämeen linnan restaurointi- ja tutkimustöiden tuloksena väittelit vuonna 1968 teoksella Die Burg Hämeenlinna im Mittelalter. Tutkimusta on luonnehdittu hienostuneeksi rakennushistorialliseksi muuritutkimuksen saavutukseksi. Miten päädyit tutkimusmetodiisi – missä määrin omaksuit sen esimerkiksi yliopistossa ja missä määrin loit sen tutkimuksen myötä? Millaisia ajatuksia Hämeen linnan tutkimus herättää nykyisin?

Metodini taustalla olivat Lundin opinnot sekä Petterssonin opettama pikkutarkkuus. Muutoin jouduin itse luomaan metodin, sillä ei ollut mitään mallia, jota olisi voinut seurata. Hämeen linnassa oli se viehätys, että linnan muurit olivat täysin neitseellisiä, kukaan tutkija ei ollut koskaan päässyt niihin käsiksi. Tutkimuksessani minulla oli vapaat kädet, ja pystyin täydellisesti panostamaan tehtävään. Linnan jokaista kiveä yritettiin perusteellisesti dokumentoida. Tänä

päivänä tällainen perusteellisuus tuskin olisi mahdollista, mutta toisaalta apuvälineet ja tutkimusmetodit ovat nykyään niin paljon paremmat, että vastaavaa tutkimusta voitaneen suorittaa paljon helpommalla.

Nykytutkijat ovat arvostelleet monien 1950–1960-lukujen ja vielä 1970-luvunkin kirkko-, kaupunki- ja linnakaivauksien toteutusta ja dokumentoinnin tasoa. Miten tilanne nähtiin tutkijoiden keskuudessa tuolloin?

Mitään kenttätutkimuslaitosta ei silloin ollut saatavana ja jokainen tutkija yritti selvittää omin päin. Ajan mittaan Hämeen linnan ja Olavinlinnan korjaustyömaista tuli kuitenkin jonkinlaisia rakennustutkimuksen akatemioita, ja 1970-luvulla arkeologitkin huomasivat keskiajan olemassaoloa. Uudet tuulet puhalsivat Lundin yliopiston keskiajan arkeologian oppiaineen ansiosta ja alalla rupesi tapahtumaan uutta muuallakin Euroopassa.

Väitöskirjan valmistumisen jälkeen toimit joitakin vuosia Suomen Akatemian tutkijana. Vuonna 1973 sinut valittiin Turun kaupungin historiallisen museon johtoon. Miksi päädyit juuri Turkuun?

Vanhetessani huomasin, että vakituinen työpaikka olisi mukava. Hain kaikkiin pätevyYTEeni soveltuviin virkoihin, jotka museovirastossa vapautuivat, mutta koskaan ei tärpännyt. Turun museojohtajan viran kohdalla oli parempi tuuri. Jouduin tosin luopumaan tutkijan urasta, mutta virassani pyrin edistämään maakuntamuseon tutkimustoimintaa.

Vuonna 1973 valtioneuvoston asettama komitea sai valmiiksi ehdotuksen museotoimen aluehallinnosta. Vaikka selvitys ei johtanut vielä aluehallinnon uudistukseen, se aloitti Turussa kehityksen, joka johti Turun

maakuntamuseon perustamiseen vuonna 1981. Kaudellasi Turun maakuntamuseo kasvoi merkittävästi niin henkilökunnaltaan, toiminnaltaan kuin tutkimustyöltäänkin. Sinulle myönnettiin vuonna 2001 Suomen Kulttuurirahaston H. G. Porthan -mitali elämäntyöstä kulttuurin saralla ja etenkin maakuntamuseon kehittämiseksi. Mikä oli keskiajan arkeologian osuus tässä kehitystyössä ja millaiset olivat päämäärät sen osalta?

Turun maakuntamuseon tehtävänä on tietenkin harjoittaa kulttuurihistoriallista ja luonnontieteellistä tutkimusta sen yhteiskunnalta saaman toimeksiannon puitteissa. Suomen vanhimmassa kaupungissa keskiajan arkeologia oli tietenkin etuasemassa, ja olihan jo Koroisten kaivauksia suoritettu museon toimesta. Tulin Turkuun siinä uskossa, että kaiken maankaivutyön seuranta kaupunkialueella oli järjestyksessä. Näin ei kuitenkaan ollut. Kaikki oli riippuvaista siitä, mitä silloinen amanuenssi Pentti Koivunen sai selville kiertäessään kaupunkia. Tämä oli ensimmäinen arkeologinen ongelma, joka oli saatava järjestykseen. Pitkän taistelun jälkeen sain aikaan sen, että kaikki kaivaustöitä suorittavat laitokset todella tiedottivat tulevista suunnitelmistaan museolle. Seuraava ongelma oli pätevien arkeologien saaminen museon palvelukseen. Turun yliopistossa oli arkeologian oppituolet vielä niin nuori, että valmiista maistereista oli puutetta. Pakollisiin pelastuskaivauksiin saatiin kuitenkin opiskelijoita pätkätöihin, ja jotkut näistä saivat sitten valmistuttuaan pysyvät työpaikat museosta.

Turun keskusta-alueella purettiin 1950- ja 1960-luvuilla monia arvokkaita rakennuksia, mutta vasta 1970-luvulla vanhojen rakennusten tuhoamista alettiin näkyvästi kritisoida. Teit aloitteen vuonna 1973 Turun miljööpoliittisen yhdistyksen Enemmistö ry:n perustamisesta.

Vuonna 1976 Enemmistö ry järjesti kuuluisaksi tulleen mielenosoituksen Hamburger Börsin rakennuksen purkamista vastaan. Onnistuiko Enemmistö ry tavoitteissaan? Onko nykyinen suojeluilmapiiri mielestäsi muuttunut noista vuosista?

Turun kaupungin historiallisen museon puolesta oli 1930-luvulta lähtien kiinnitetty huomiota historiallisesti arvokkaiden rakennusten säilyttämiseen, ja ensimmäinen museon laatima suojeluluettelo valmistui vuonna 1955. Kaupungin päättävissä elimissä ei kuitenkaan tähän eikä moniin myöhempiinkin suojeluesityksiin kiinnitetty mitään huomiota. Tämän vuoksi oli pakko ryhtyä ulkoparlamentaarisiin toimiin kansalaisten huomion kiinnittämiseksi asiaan. Vuoden 1964 rakennussuojelulain mukaan virallisia suojeluesityksiä saivat antaa rekisteröidyt yhdistykset, joiden päämääränä oli vanhan rakennuskannan säilyttäminen. Tähän tarkoitukseen Enemmistö ry perustettiin. Yhdistyksen ensimmäinen suojelukohde oli Hamburger Börsin hotellirakennus Turun Kauppatorin varrella.

Börsin suojelu kaatui kaupungin vastustuksen vuoksi. Tämän johdosta yhdistys järjesti mielenosoituksen torilla 14.12.1976. Yhdistyksen varapuheenjohtajan omaisuudessa osallistuin silloin ohjelmaan esittäen ne perustelut, joihin suojeluesitys nojasi. Tästä silloiset poliitikot kauhistuivat ja museolautakunta kokoontui hätäistuntoon. Asia ei kuitenkaan johtanut mihinkään rankaisutoimenpiteisiin, koska pystyin osoittamaan että torilla olin vain lukenut lautakunnan puoltavan lausunnon suojeluesityksestä.

Enemmistö ry:n suojeluesityksistä ei ollut paljon apua, mutta niiden herättämä kohu sai ihmiset ajattelemaan, ja näin turkulaisten

suhtautuminen rakennussuojeluun vähitellen muuttui. Rakentamisen suunnittelussa otettiin jatkossa suojelunäkökohtia paremmin huomioon. Tänä päivänä maakuntamuseon ja museoviraston lausunnoilla on huomattavasti enemmän painoa kuin ennen vuotta 1976.

Suomessa ei edelleenkään ole keskiajan arkeologian yliopistollista oppituolia, vaikka sellaisen perustamista on vuosikymmenien varrella yritetty pariinkin kertaan. Keskiajan arkeologian opetus ja tutkimus on kuitenkin lisääntynyt 1990-luvulta lähtien etenkin Turun yliopiston arkeologian oppiaineessa. Millainen on tai voisi olla työnjako yliopistojen ja museoiden välillä keskiajan arkeologian tutkimuksessa?

Vuonna 1989 Åbo Akademiin oltiin perustamassa keskiajan arkeologian professuuria, ja ehdin toimiakin vt. professorina pari kuukautta. Lopullisessa päätöksessä professuurin oppiaine muuttui kemiaksi ja näin tämäkin yritys raukesi. Mutta Turun yliopiston kohdalla historiallisen arkeologian asema on vahvistunut. Dosentteja on jo kaksi, ja väitöstutkimuksia on tekeillä.

Työnjaossa yliopistojen ja museoiden välillä ei pitäisi olla ongelmia. Opetus sekä alan teorian ja metodiikan kehittäminen kuuluu arkeologian laitoksille. Museot ovat puolestaan vastuussa suojelusta ja antikvaarisen työn ylläpidosta. Käytännössä suurten tutkimusprojektien toteuttamisen on tapahduttava molempien puolien yhteistyönä.

Suomen Keskiajan Arkeologian Seura perustettiin vuonna 1990. Ensimmäinen Castella Maris Baltici -konferenssi pidettiin seuraavana vuonna. Konferenssin esitelmät julkaistiin Archaeologia Medii Aevi Finlandiae -sarjan ensimmäisessä niteessä vuonna 1993. Tieteellisten seurain valtuuskuntaan seura

hyväksyttiin vuonna 1994. Millaiseksi SKAS:n tehtävä nähtiin sitä perustettaessa? Onko SKAS saavuttanut tämän päämäärän tai onko sen rooli keskiajan arkeologian piirissä muuttunut?

SKAS perustettiin alun perin vain Castella-kokousta silmällä pitäen, mutta säännöt laadittiin siten, että toimintaa voitaisiin jatkaa, jos kiinnostusta löytyi. Ja sitähan on löytynyt. Sääntöjen mukaan seuran tarkoituksena on edistää historiallisen arkeologian opetusta, tutkimusta ja julkaisutoimintaa ja tässä tehtävässä on onnistuttu. Keskiajan ja historiallisen ajan arkeologian oppituolia ei ole vielä saatu aikaan, mutta eiköhän sekin järjesty ajan mittaan.

Toimit Turun maakuntamuseon johtajana vuoteen 1990 saakka. Eläkkeellä ollessasi olet jatkanut tutkimustyötä ja kirjoittanut useita julkaisuja. Etenkin Turun tuomiokirkko on ollut tutkimuskohteenasi. Miksi valitsit juuri tuomiokirkon?

Siihen on syypää Markus Hiekkänen. Väitöskirjassaan vuonna 1994 hän osoitti, että Suomen mannermaalla ruvettiin muurattuja kirkkoja pystyttämään vasta 1400-luvun puolella. Ilkka Kronqvistiä ja monia muita tutkijoita seuraten olin sitä mieltä, että tuomiokirkko oli perustettu 1280-luvulla ja että ainakin Nousiaisten ja Mynämäen kirkot oli rakennettu tuomiokirkon perusrungon valmistumisen aikoihin 1300-luvun alkupuolella. Tulin siihen tulokseen, että joko Markus on väärässä tai sitten tuomiokirkon rakennustutkimus on hakoteillä. Panin eräitä tuomiokirkon tutkimusongelmia luupin alle ja jouduin jokaisen kohdalla toteamaan, että aikaisemmat tutkijat olivat monissa kohdin erehtyneet. Kyllä Markus sittenkin oli oikeassa..

Uusissa tutkimuksissasi olet päätenyt

ajoittamaan kirkon pääkuorin 1440-luvulle. Tämä poikkeaa merkittävästi aiemmista tuloksista. Miksi ajoitukset ovat olleet vanhemmissa tutkimuksissa niin paljon varhaisempia?

Tuomiokirkon ensimmäiset rakennusarkeologiset tutkimukset suoritettiin 1920-luvulla. Silloisten töiden johtaja Juhani Rinne [1872–1950] kuului siihen historian­tutkijoiden koulukuntaan, joka oli ottanut tehtäväkseen laatia mahdollisimman arvokkaan ja iäkkään menneisyyden juuri itsenäistyneelle uudelle valtiolle. Siihen ei kelvannut pikkutarkka lähdekritiikki.

Juusten­in piispainkronikka oli esimerkiksi Rinteelle luotettava historian lähde, ja tämän vuoksi Turun tuomiokirkon runko-osan on täytynyt olla valmiina vuonna 1300, koska se kronikan mukaan vihittiin käyttöön sinä vuonna. Kaikki muut rakennusvaiheet sov­itettiin sitten ajallisesti tämän kaavan mukaan. Rinteellä ei myöskään ollut laajempaa tietoa arkkitehtuurin historiasta ja tämänkin vuoksi hän erehtyi monissa kohdin tulkinnoissaan.

Ilkka Kronqvist oli huomattavasti fiksumpi tutkija, mutta tuomiokirkossa hän oli mukana vain tutkimusapulaisena, eikä Rinne kiinnittänyt mitään huomiota hänen näkemyksiinsä laatiessaan kirkon rakennushistoriaa.

Onko sinulla muita tutkimuksia tällä hetkellä vireillä?

Kirja Helsingborgin linnasta odottaa julkaisemistaan. Vuonna 2002 kuoli Helsingborgin museon emeritusjohtaja Torkel Eriksson [1933–2002]. Hän oli taitava taidehistorioitsija ja keräsi vuosikausia aineistoa Helsingborgin linnasta. Käsikirjoitus linnasta jäi häneltä keskeneräiseksi. Eriksson

oli erittäin hyvä veistosten tutkija, mutta ei niinkään arkkitehtuurin. Minulle annettiin yhdessä Peter Carellin kanssa tehtäväksi hänen käsikirjoituksensa läpikäyminen ja korjaaminen, jotta se vastaisi nykyaikaisen linnatutkimuksen vaatimuksia. Uusi käsikirjoitus on valmiina, mutta painatus on eri syistä johtuen viivästynyt.

Olet saanut seurata keskiajan arkeologian kehitystä jo useita vuosikymmeniä. Kun ajattelee sitä kokonaisuutena, millaiselta kehitys näyttää ja millaiselta vaikuttaa sen tulevaisuus Suomessa?

Kun itse 1950-luvulla tulin alalle tutkimuskohteina olivat ainoastaan harvat keskiaikaiset rakennusmonumenttimme. 1970-luvulla tulivat sitten vanhat kaupungit mukaan ja viime vuosisadan lopulla myös maaseudun kylämaisemat. Nyt tutkimuskenttää kyllä riittää ja asiantuntevien tutkijoiden joukko sen kun kasvaa. Ongelmana on vain pysyvien työpaikkojen riittämättömyys. Eihän tämä yhä tärkeämmäksi tullut ammattiala loputtomiin voi tulla toimeen pelkillä tilapäisillä työsuhteilla. Tässä alan työnantajilla – valtio­vallalla ja kunnilla – on suuri haaste.

Oheiskirjallisuutta

- Andersson, Harri 2004. Kansanliikkeen hillitty / hillitön charmi. *Aurora* 4/2004. [http://www.utu.fi/tiedostot/aurora/pdf/4-2004/art_1.html]
- Drake, Knut 1968. Die Burg Hämeenlinna im Mittelalter: Eine baugeschichtliche Untersuchung. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 68.
- Drake, Knut 1971. Keskustelua rakennushistoriallisista ajoituksista. *Historiallinen Aikakauskirja* 2/1971, 173–174.
- Drake, Knut 1972. Keskiajan arkkitehtuurin ajoitusongelmista. *Historiallinen*

- Aikakauskirja* 1/1972, 54–56.
- Drake, Knut 1984. Stadsarkeologisk forskning i Åbo. Teoksessa Brusila, Heljä; Drake, Knut & Mikola, Eeva (toim.), *Historiallisen ajan arkeologia Suomessa*. Turun maakuntamuseo: Raportteja 6. Turku: Turun maakuntamuseo, 93–101.
- Drake, Knut 1986. Om medeltidsarkeologi. *Aboa* 1984/48, 9–16.
- Drake, Knut 1992. Medeltidsarkeologi i Finland. *Finsk Tidskrift* 10 (1992), 577–580.
- Drake, Knut 1994. Medeltidsarkeologin expanderar. *Historisk tidskrift för Finland* 3/1994, 642–647.
- Drake, Knut 1995. *Forntid, nutid, framtid: Åbo stads historiska museum – Åbo landskapsmuseum 1881–1981*. Åbo: Åbo landskapsmuseum.
- Drake, Knut 2003a. Åbo domkyrka och byggnadsarkeologin. Teoksessa Seppänen, Liisa (toim.), *Kaupunkia pintaa syvemmältä: Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX. Turku: TS-Yhtymä & SKAS, 135–152.
- Drake, Knut 2003b. Åbo domkyrkan äldre byggnadshistoria. Teoksessa Ringbom, Åsa & Suominen-Kokkonen, Renja (toim.), *Songs of Ossian: Festschrift in honour of professor Bo Ossian Lindberg*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 27. Helsinki: Taidehistorian seura, 83–92.
- Drake, Knut 2006. SKASin esi- ja syntyhistoria. *SKAS* 1/2006, 11–14.
- Heikkinen, Susan 2002. Knut Drake: Linnanhera. *Suomen Kuvalehti* 16/2002, 76–79.
- Lilius, Henrik 1971a. Rakennushistoriallisen tutkimuksen ajoitusongelmat. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/1971, 60–62.
- Lilius, Henrik 1971b. Keskustelua keskiajan arkkitehtuurista ja sen ajoitusongelmista. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/1971, 288–292.
- Pettersson, Lars 1955. Hämeen linna ja Hämeen keskiaikaiset kirkot. Teoksessa *Hämeen historia 1: Esihistoria ja keskiaika*. Hämeenlinna: Karisto, 543–652.
- Rinne, Juhani 1941. *Turun tuomiokirkko keskiaikana I: Tuomiokirkon rakennushistoria*. Turku: Turun tuomiokirkon isännistö.
- Rinne, Juhani 1948. *Turun tuomiokirkko keskiaikana II: Alttarit ja kirkolliset toimitukset*. Turku: Turun tuomiokirkon isännistö.
- Rinne, Juhani 1952. *Turun tuomiokirkko keskiaikana III: Turun tuomiokirkko hiippakunnan hallinnon elimenä*. Turku: Turun tuomiokirkon isännistö.
- Vornanen, Rauni 1961. Knut Linnanhera. *Suomen Kuvalehti* 29/1961, 22–23.
- Knut Drake**
Rätiälänkatu 20 C 21, 20810 Turku
knut.drake@abo.fi
- Visa Immonen**
Kulttuurin tutkimuksen laitos /
arkeologia
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto
vialim@utu.fi

TIETOJA, TAITOJA JA LÖYTÖJÄ

NÄYTTELY TURUN LINNASSA 15.6. – 23.9.2007

Turun linna, Linnankatu 80, 20100 Turku

www.turku.fi/museo

www.historyintown.info

turku

taito | varsinais-suomi

HISTORY IN TURKU

HIT – History in Turku: tietoja, taitoja ja löytöjä Turun linnassa 15.6. – 23.9.2007

Katri Motuste

Turun maakuntamuseon HIT – History in Town -hanke järjestää Turun linnassa näyttelyn nimeltään *HIT – History in Turku: tietoja, taitoja ja löytöjä*, joka esittelee HIT-hankkeen suomalaista toimintaa ja hankkeen aikana toteutetun yhteistyön tuloksia. Näyttely jakautuu kolmeen osa-alueeseen: arkeologiaan, museopedagogiikkaan sekä käsityöläisyyteen.

Näyttelyn arkeologia-osuus esittelee Turun maakuntamuseon Varhainen Turku -tutkimushankkeen kaivauksia tuomiokirkon vieressä. Näyttelyssä on esillä yli 200 kaivauksilta löytynyttä esinettä, jotka ovat nyt ensi kertaa yleisön nähtävillä. Vanhimmat esineet ajoittuvat 1300-luvun alkuun ja nuorimmat 1600-luvulle. Kukin esine kertoo oman tarinansa turkulaisten elämästä, heidän harjoittamistaan käsityöistä ja kaupasta eri vuosisadoilla. Kaivauksilta löytyneitä esineitä on vain harvoin mahdollista yhdistää historian henkilöihin, mutta on kiehtovaa ajatella, että esillä olevat kengät, veitset, lusikat, kirjoituspuikot, arpakuutiot, helmet, sakset ja koristeelliset astiat ovat 400 - 700 vuotta sitten olleet varhaistenturkulaisten käytössä. Näyttelyssä esitellään myös kaivausten aikana saatua uutta tietoa Turun kaupungin synnystä ja kerrotaan milloin Turku arkeologisten kaivausten perusteella muodostui ja mitä paikalla oli ennen kaupunkiasutuksen syntyä.

Näyttelyn käsityö-osuus esittelee arkeologisten löytöjen ja museoesineiden pohjalta kehitettyjä

uusia museokauppatuotteita. Esillä on 13 paikallisen käsityöläisen kehittämää uutta museokauppatuotetta ja niiden kehitysprosessit ideasta toteutukseen. Näyttely tutustuttaa katsojia myös perinteisiin, osin jo hävinneisiin käsityötaitoihin. Hanke on järjestänyt elvytettävien ja säilytettävien käsityötaitojen työpajoja, joiden toimintaan ja työtekniikoihin voi tutustua elokuvan kautta.

Museopedagogiikka-osuudessa esitellään hankkeen aikana järjestettyä arkeologian koululaisystävälliseen opettamiseen liittyntä toimintaa. Koululaisilla oli mahdollisuus tutustua arkeologin työhön Turun maakuntamuseon Varhainen Turku -kaivauksilla, joihin liittyen tuotettiin myös tehtäväpaketti kaupunkiarkeologiasta. Turun maakuntamuseo, Aboa Vetus & Ars Nova museo, Nautelankosken museo ja Naantalin museo tuottivat myös laajemman arkeologiaan liittyvän tehtäväpaketin, jossa tutustutaan menneisyyden ihmisten elämään kivikaudelta aina uuden ajan alkuun asti. Toinen yhteisesti tuotettu tietopaketti liittyi neljän käsityöammatin kehittymiseen kivikaudelta nykypäiviin. Museot tuottivat myös paperinukkesarjan, jonka henkilöinä ovat kaksi lasta kivikaudelta, keskiajalta, renessanssialta ja 1800-luvulta. Sekä paperinuket että tehtäväpaketit ovat esillä näyttelyssä, ja jälkimmäisillä voi testata paikan päällä myös omat arkeologiset tietonsa.

Näyttelyssä voi esineiden ja tuotteiden lisäksi tutustua myös HIT – History in Town ja Varhainen Turku -hankkeiden nettisivuihin, katsoa elokuvaa perinteisistä käsityötekniikoista ja pelata uusia museopedagogisia nettipelejä. Lapsille ja koululaisille on tarjolla myös tietovisa ja muita tehtäviä.

Syksyllä näyttely siirtyy kumppanikaupunkiin Tarttoon, jossa se on esillä 10.10. – 9.12.2007. Tartosta saapuu puolestaan Turkuun hankkeen virolaista toimintaa esittelevä *HIT – History in Tartu* -niminen näyttely, joka on esillä Turun linnassa 12.10. – 9.12.2007.

HIT – History in Town on Turun maakuntamuseon hallinnoima 1.1.2006 - 31.12.2007 välisenä aikana toteutettava Varsinais-Suomen ja Viron museoiden ja käsityöläisten välinen kehittämishanke, joka perustuu Turun ja Tarton kaupunkien väliselle yhteistyösopimukselle. Hanke saa rahoitusta Euroopan aluekehitysrahastosta (EAKR) ja se toteuttaa Etelä-Suomen ja Viron INTERREG IIIA -ohjelmaa.

Katri Motuste

Turun maakuntamuseo

*HIT – History in Town -hankkeen
projektikoordinaattori*

Pohjoismaista rakennusarkeologiaa Kööpenhaminassa Konkarin ja untuvikon silmin

Kari Uotila & Tanja Ratilainen

Konkarin silmin

Tanskalaiset arkkitehtuurin tutkijat olivat saaneet ICOMOK:elta (International Council on Monuments and Sites) kipinän järjestää pohjoismainen rakennusarkeologien tapaaminen huhtikuiseen Kööpenhaminaan. Suomesta paikalle matkasi Kari Uotila ja Tanja Ratilainen Markus Hiekkasen joutuessa peruuttamaan matkansa. Kaikkiaan koolla oli noin 150 rakennusten parissa työskentelevää tutkijaa.

Kolmipäiväinen tapaaminen oli tiivis paketti pohjoismaista yhteistyötä, jossa toisena päivänä alkoi huomata eroja norjalaisten murteissa ja jopa tanskan kielessä. Kielikylpyä suurempi hämmennys vaivasi mieltä, kun ensimmäisen aamupäivän kuluessa viidettä kertaa kertoi ystävällisille kyselijöille olevansa rakennusarkeologi ja jatkokommenttina ”oikea arkeologi”. Tämän jälkeen saattoi havaita tiettyä keskusteluyhteyden viilentymistä.

Toki jo seminaarikutsusta olisi saattanut havaita, että järjestäjinä oli joukko arkkitehtuurin tutkijoita ja korkeakouluja. Tapaamisen pääorganisaattori Ebbe Hædersdal oli myös koulutukseltaan arkkitehti. Silti raja ruotsalais-suomalaisen rakennusarkeologian suppean muurien lukemisen erikoisalan ja tanskalais-norjalaisen rakennustutkimuksen

välillä oli huima – lähes kanjonimainen. Teemoiltaan lähes kaikki tanskalaiset tai norjalaiset esitelmät käsittelivät keskiajan arkeologin mielestä todella nuoria aikoja ja huomio oli pystyssä olevien rakennusten menneissä ja nykyisissä rakenteissa. Tuntui, että paikalla oli liuta 1700-1900 –luvun rakennustutkijoita, jotka vain käyttivät itsestään outoa rakennusarkeologi –nimitystä. Nimityksasia saattoi osaltaan selittää sen, että paikalla oli kymmeniä tanskalaisia ja norjalaisia alan tuntijoita, mutta Ruotsista huomattavasti vähemmän Suomen jäädessä lähes samalle tasolle kuin Färsaaret.

Tapaamisen tieteellinen anti ei ehkä tarjonnut valtavia läpimurtoja tai oivalluksia, mutta mielenkiintoisen tilannekatsauksen alasta. Ensimmäisen päivän teemaan johdattelevat puheenvuorot luotasivat alan historiaa ja tätä päivää huomispäivän jäädessä ehkä hiukan vähemmälle. Toisena päivänä oli kansainväliseen tapaan kolmessa sessiossa lyhyitä papereita päällekkäin. Niistä sai mielenkiintoisen läpileikkauksen tutkimuksen tilasta eri pohjoismaissa.

Kiinnostavimmat esimerkit olivat lähimpää eli Ruotsista, jossa Barbro Sundnerin, Gunhild Eriksdotterin ja muiden arkeologien kehittämä dokumentointimenetelmä näkyvissä olevien muurien osalta toi mieleen kaivauksilta tutut stratigrafia-analyytit. Haasteena

Konsistorie-
huset.
Kuva T.R.

kaikkien mahdollisten rakennusvaiheiden hyvin tarkalle dokumentoinnille ja muurien lukemiselle esimerkiksi Läckön linnassa on muodostumassa myös Ruotsissa taloudelliset resurssit menetelmän uhatessa jäädä akateemiseksi taitolajiksi.

Meillä Suomessa ei vastaavaa analyysiä voida toteuttaa kuin poikkeustapauksissa. Sellainen voisi olla vaikka käynnistymässä oleva Turun linnan esilinnan ulkomuurien korjaus, jossa uusia dokumentointi- ja analyysimenetelmiä voitaisiin verrata vanhoihin mittakaavalla 1:50 piirrettyihin julkisivupiirroksiin. Tulos voisi olla hämmästyttävä ja selkeyttää Juhana herttuan valtavan tiilirakennushankkeen käytännön toteutusta.

Luentopäivien päätteeksi pidettiin loppukeskustelu, jossa alan kehittämistä luodattiin norjalaisprofessorin väkevän puheen voimin. Sen tuloksena päätettiin järjestäytyä yhteistyöverkoston, jonka suomalaisjäseneksi konkari joutui. Yhteistyöorganisaatiosta saa lisätietoa sivuilta www.buildingarchaeology.net ja asiasta

kiinnostuneet voivat kääntyä allekirjoittaneen puoleen esimerkiksi sähköpostilla (kari.uotila@kolumbus.fi).

Untuvikon silmin

1800-luvun rakennuksen maalikerroksia ja 1100-luvun kirkon tornin rakennusvaiheja yhdisti siis stratigrafinen ajattelu. Kahden ensimmäisen päivän annista mielenkiintoinen havainto rakennusarkeologi-käsitteen laajuuden lisäksi oli, että Norjassa täysin arkeologisoituneet hirsirakennuksen jäännökset näyttivät olevan rakennusarkeologin/tutkijan, ei niinkään ”tavallisen” kaupunkiarkeologin tai historiallisen ajan arkeologin, heiniä. Tämä konkarin mukaan johtui maan tutkimusperinteestä.

Barbro Sundnérin oppilaat Gertie Ericsson ja Eva-Marie Nilsson esittelivät Lundiin 1500-luvun lopulla rakennetun kuninkaan asuintalon tutkimusprojektin tuloksia. Heidän periaatteenaan stratigrafisessa muurilukemisessa ja

*Opiskelijoiden
riipustuksia
Konsistorie-
husetin kellarin
seinissä.*

Kuva T.R.

yksikködokumentoinnissa oli, että kaikki pitkään käytössä olleen kohteen rakennusvaiheet ovat tasa-arvoisia siten, että ne ansaitsivat yhtä perusteellisen tutkimuksen ja dokumentoinnin, mikä untuvikon mielestä oli virkistävää ja varsin kannatettava ajatus. Mikä tekee esimerkiksi 1700-luvulla rakennetusta asehuoneesta tai muodostuneesta maakerroksesta ”vähempiarvoisen” tai ei niin mielenkiintoisen esimerkiksi keskiaikaiseen verrattuna? Tiedetäänkö kirjallisten lähteiden perusteella yksittäisen kirkon rakennusvaiheista, yleensä rakentamisesta tai kaupunkien kehityksestä 1700-luvulla Suomessakin niin paljon, ettei (rakennus)arkeologian keinoin saatavaa informaatiota kannattaisi kerätä?

Linköpingissä, Itägöötanmaan lääninmuseossa työskentelevä Ann-Charlott Feldt esitteli ainakin Skasin ruotsinmatkalaisille tutun St Larsin kirkon ja sen tornin tutkimuksia. Dendrokronologian avulla tornin rakentaminen ajoittui noin 1170-luvulle ja myöhempi tulipalonjälkeinen

korotus 1330-luvulle. Feldt oli käyttänyt samoja tutkimusmenetelmiä kuin Linköpingin linnan tutkimuksissa, mikä tarkoitti useiden laastinäytteiden ottamista ja niiden visuaalista analysointia rakennusvaiheita ja –etappeja määrittäessä. Takana oli ajatus, että ainoa luotettavasti alkuperäinen osa muuria oli laasti, muu rakennusmateriaali mahdollisesti kierrätettyä. Visuaalinen analysointi oli käynyt yllättävän hyvin yksiin näytteiden kanssa, joista oli tehty tarkempi koostumusanalyysi. Untuvikon mieltä jäi kaihertamaan, miten ilmeisesti melko kookkaiden näytepalojen ottaminen oli rakennuksen suojelun kannalta mahdollista. Myöhemmin kahvipöytäkeskusteluissa kävi ilmi, että ruotsalaisten kollegojen keskuudessa oli erimielisyyttä laastinäytemenetelmän toimivuudesta. St. Larsin kirkon tutkimuksista on ruotsalaiseen tapaan tulossa julkaisu syksyllä 2007.

Kokeellistatutkimustaedustipaikalla Christian R. Hemmingsen, arkkitehti, joka oli tehnyt diplomityönsä hirsien työstötekniikasta. Hän

oli kokeillut (maallikon silmin) tavallisella kirveellä tehtävää sprett-telgjing-tekniikkaa, jossa työstettiin hirsiä syiden suuntaisesti siten, että pintaan syntyi tietynlainen, koristeellinen jälki. Norjassa tekniikkaa ei aikaisempien tutkimusten mukaan pitänyt esiintyä vuoden 1537 jälkeen rakennetuissa puurakennuksissa, mutta ilmeisesti sitä käytettiin Pohjois-Norjassa vielä 1800-luvulla. Kyseinen työstötekniikka oli yleinen Länsi-Venäjällä ja sitä on käytetty myös Ruotsissa. Tuntuu kovin kummalliselta, jos tekniikan käyttö ei olisi ulottunut myös Suomeen. Yhtenä mielenkiintoisena esitelmöitsijänä mainittakoon vielä Gunilla Gardelin, joka oli tutkinut kivenhakkaajien järjestäytymistä työstöjälkien levinnän perusteella.

Sunnuntai oli varattu Kööpenhaminan rakennuksiin tutustumista varten. Kierros alkoi kuninkaanlinnan alta, jossa oli piispa Absalonin linnoituksen rauniot. 1100-luvun lopulle ajoittuvasta linnasta oli jäljellä mm. kalkkikivistä ympärysmuuria ja kaksi tiilestä muurattua tornia. Päälle oli vuoden 1369 jälkeen rakennettu uusi linna, joka tuhouttiin

1700-luvun alussa. Raunioita kaivettiin esiin nykyisen Christiansborgin rakentamisen yhteydessä vuonna 1907. Nyt ongelmana oli monen muun arkeologisen rauniokohteen tapaan muurien säilyminen. Suunnitteilla oli tehdä restaurointitöitä ja sen yhteydessä luonnollisesti lisää rakennusarkeologisia tutkimuksia.

Tutustuimme myös yliopistokorttelin ainoaan keskiajalta säilyneeseen tiilirakennukseen Konsistori-taloon, joka oli rakennettu tiilestä suunnilleen 1480-luvulla. Taloa käyttivät yliopiston korkeimman hallintoelimen jäsenet aina vuoteen 1563 saakka, jolloin siitä tuli myös verotuksesta vastaavan virkamiehen residenssi. Rakennuksessa oli mielenkiintoinen kellari seinäkirjoituksineen, jonne 1600-1700-luvulla sopimattomasti käyttäytyneet opiskelijat suljettiin miettimään tekosiaan.

Konsistoritalon päätyyn rakennettiin verovirkamiestä varten kivitalo, jonka keskiaikaisten perustusten päällä oli nykyään barokkityylinen rakennus. 1985 suoritetuissa

1600-luvun
kivitalon
julkisivu. Kuva
T.R.

Skas 2-2007

rakennusarkeologisissa tutkimuksissa Hædersdal paikansi sen kellarista tulisijan, jonka vieressä olisi lämmityksellisistä syistä ollut käymälä. ”Professorboligen ” paloi suurpalossa 1728. Kävi ilmi, että suurpalojen (myös 1795) ja englantilaisten pommitusten (1807) seurauksena kaupungin keskustan rakennuskanta oli uudistunut lähes kokonaan ja siten oli varsin yhtenäistä tyyliltään. 1600-luvulta oli säilynyt yksi ainoa kivitalo, tosin sekin vielä käytössä.

Konferenssi päättyi herkulliseen loppulounaaseen Kansallismuseossa, josta olikin helppo siirtyä katsomaan keskiajan ja renessanssin näyttelyosastoa ennen kotiin lähtöä. Vaikka seminaari ei ihan ollut sitä, mitä etukäteen odotti, auttoi se luomaan kontakteja muihin alan tutkijoihin ja kokemuksena avarsi taas piirun verran ajatusmaailmaa.

Kari Uotila
kari.uotila@utu.fi

Tanja Ratilainen
tanja.ratilainen@saunalahti.fi

Kristinuskon tie Suomeen 2

Keskustelu Knut Draken kanssa jatkuu

Unto Salo

Kollega Knut!

Kiitos vastineesta, jonka kirjoitit puheenvuoroni johdosta SKASiin 1/2007. Se antaa minulle mieluisan tilaisuuden jatkaa ajatusten vaihtoa, vaikka en uskokkaan, että minun argumenttini herättäisivät Sinussa vastakaikua! En siis yritä käännäyttää Sinua varhaisen kristinuskon kannattajaksi, vaan pikemminkin perustella, miksi kirjoitin, mitä kirjoitin.

Sinä puolestasi kirjoitit: ”Esittämäsi ajatus kristinuskon varhaisesta juurtumisesta Suomeen on rohkea hypoteesi, mutta se on täysin ristiriidassa sen kanssa, mitä me tällä hetkellä tiedämme historian kulusta. Jos uudet tutkimukset kuitenkin osoittaisivat, että kristinuskon leviäminen Itä- ja Pohjois-Eurooppaan on tapahtunut toisella tavalla kuin nyt uskotaan, niin mielipiteestäsi voisi tulla vakavasti otettava historian tulkinnan vaihtoehto.”

Ihan kauniisti kirjoitettu! Mutta näköalasi on historian tutkijan, joka uskoo, ettei ole todellisuutta, ellei sitä ole kirjoihin pantu! Minun mielestäni sitä ei ole pantu, koska puuttuvat kirjat, joihin se olisi voitu panna. Muutama erittelevä kommentti. Annat tunnustusta ”rohkeudestani” – tai uhkarohkeudestani. Rohkeiksi voi perustelujani ja päätelmiäni kyllä sanoa, jos niitä peilataan vallitsevaan yleiskuvaan. Mutta jos niitä katsotaan arkeologisen evidenssin lähtökohdista, niitä voitaneen oikeutetummin sanoa loogisiksi. Sanaan yksinomaisesti luottavan historian kirjoituksen näkökulmasta voit kyllä nimittää päätelmiä hypoteeseiksi, mutta arkeologisesti katsoen ne ovat lähteille annettu selitys. Se on tietysti tulkinnallinen – en ole ollut paikalla havaitsemassa, että se, mitä päätelen, on todella tapahtunut, mutta ellen erehdy, et Sinäkään ollut todistamassa, että niin ei tapahtunut. Sinä vain tarkastelet prosessia sen mukaan, mitä siitä on jälkikäteisten lähteiden nojalla kirjoitettu ja mitä niistä käsin voidaan arvella

– minä puolestani koetan tehdä päätelmäni aikalaislähteistä.

En silti väitä Sinun asiakirjaperustelujasi sinänsä vääräksi. Mutta väitän, etteivät ne ole sillä tavoin yksityiskohtaisia, että niistä kuvastuisi ”koko totuus”. Niistä tehty tulkinnot ovat yleistyksiä, joihin kätkeytyy paljon monimuotoisempi todellisuus, paljon sellaista, mistä lähteet eivät kerro; kirjoitetuilla lähteillä on tarkoituksensa määräämä näkökulma menneisyyteen. En epäile esitystäsi, kun kirjoitat, että venäläiset alkoivat kristillistyä Kiovasta käsin 900-luvulla. Mutta miten voit tästä päätellä, ettei Dneprin varrella elänyt kristillisiä yhteisöjä jo aikaisemmin? Onko siitä todella kirjallisia mainintoja, joihin käsityksesi perustat? Näin varhaista kristillisyyttä edellyttävät filologisten ajoitusten mukaan suomen kieleen omaksutut muinaisvenäläiset lainasanat, muussa tapauksessa niiden ajoittaminen olisi osoitettava vääräksi. Tietysti filologit voivat erehtyä ajoituksissaan, mutta yhtä hyvin käsityksissään ne historian tutkijat, joiden mukaan heidän lähteissään on niin ehdoton totuus, että siihen on uskottava, vaikka se olisi ristiriidassa muun evidenssin kanssa. Tässä tapauksessa mielestäni on: kristillisiä solkia, jotka vastaavat muinaisvenäläisiä kristillisiä termejä, esiintyy Suomen löydöissä merovinkiaikaisten muotojen kanssa. Ne siis ilmaantuivat aikana, jolloin merovinkiajan koruja vielä käytettiin, konventionaalisen ajoituksen mukaan vuoden 800 tienoilla, ja vaikka ne ovat tyyliltään bysanttipiirteisiä, levintä ja nystykoristeet osoittavat ne täällä valetuiksi.

Argumentoit edelleen: ”Samoja sanoja” (ts. kristillisiä lainoja) ”lainattiin silloin myös viron kieleen, mutta Liivinmaan alueelta ei ole löytynyt mitään todisteita novgorodilaisten käännöstyöstä esihistoriallisena aikana.” Onpas! Ehkei juuri novgorodilaisten, mutta

jo näitä edeltävien ortodoksien! Suomeen tuotiin jo merovinkiajan puolimaissa (n. 650–750) virolaisia koruneuloja, joissa on ortodoksi-piirteitä. Varhaisin on löydetty Euran Pappilanmäen kuulusta rengasmiekkahaudasta: rengaspäinen neula, jonka pinsettiriipuksessa on Kristuksen kreikankielisen nimen Khristos alkukirjain X (khi) ja koristelevyssä köynnöskuvio, Suomen rautakauden varhaisin kasviornamentti; antiikin varhaiskristityt omaksuivat kasviaiheet esikristillisestä antiikista ja käyttivät niitä taivaallisen paratiisin symboleina. Muissakin suurissa virolaisissa koristeneuloissa on kristillisiä symboleita ja piirteitä, siis jo merovinkiajan puolella, ja eräässä Eurasta löydetyssä kolmiopäisessä neulassa on kolminaisuussymboli, X (khi)-kirjain ja kaksihaarainen Kristus-köynnös; Kivikosken mukaan neula on 800-luvulta. Se on siis viikinkiajalta kuten monet Virosta tai Liivinmaalta Suomeen tuodut kristillispierteisriipukset. Ortodoksikristillisiä koruja tunnetaan myös Latviasta ja Liettuasta: Baltian maat näyttävät jo merovinkiajalla joutuneen ortodoksilähetyksen kohteiksi, mihin käsitykseen asianomaisiin kieliin omaksutut muinaisvenäläiset kristilliset termit sopivat hyvin.

En ole väittänyt, että Suomessa olisi 1000-luvulla ollut Bysantin alaisia seurakuntia, mutta pidän todennäköisenä, että täällä on ollut ortodoksiseurakuntia. Parhaana esimerkkinä Kokemäen Köömilän Leikkimäen myöhäisviikinkiaikainen ruumiskalmisto, joka hävitettiin kuokkimalla 1870-luvulla. Sen vanhimmat haudat ovat viikinkiajan lopulta (975–1025; Pekka Sarvaan kronologia), myöhemmät ristiretkiajalta (1025 / 1050–1150). Leikkimäki on pienehkö mäki aivan Kokemäenjoen varressa; kuivunut uoma osoittaa, että se oli joskus saari, ilmeisesti kalmiston käyttöaikaan.

Merovinkiajan kristillispiirteisiä loistoneuloja Suomen löydöistä. 1) Kiikan neula, jonka sarana on omeganmuotoinen (Ω); omegaa, kreikkalaisten aakkosten viimeistä kirjainta, käytettiin Jumalaa, kaiken lopullista päämäärää osoittavana symbolina. Riipuksena on kristillistä uskoa merkitsevä ankkurisymboli, ei torinvasara. 2) Rengasneula Euran Pappilanmäen kuulusta rengasmiekkahaudasta (650 -750). Neulan koristelevyssä on köynnöskuvio, varhaisin Suomesta tunnettu kasviornamentti, kristillisessä symboliikassa taivasten valtakunnan kuvaaja. Pinsettiriipuksessa kreikkalaisten aakkosten khi-kirjan (X), Kristuksen nimen alkukirjain. 3) Neulankatkelma Liedon Ylipäästä, kristillisenä piirteenä kolminaisuussymboli ja lehtiristin sakarat. Erillään löydetty ankkuririipus ja mammutinhammasriipukset (pronssia) liittyvät neulaan. Mammutinhampaita pidettiin tarunomaisen yksisarvisen sarvina. 4) Piirros Isonkyrön Pukkilan asehaudan rengasneulasta. Riipuksina ankkurisymboli ja Rooman keisariusten pyörösolkien jäljitelmä, jollainen oli myös Kaarle Suurella. 5) Koruneulan riipukset Kuhmoisten Papinsaaren löydöstä, ilmeisesti suurneulasta: kampariipus, ankkuririipus ja kyyhkysriipus (Paula Purhonen), viimeksi mainittu kristillinen aviouskollisuuden symboli. Neulat on tuotu Virosta tai Liivinmaalta. Niiden kristilliset piirteet osoittavat, että kristinusko oli ortodoksisessa muodossaan levinnyt Viroon jo merovinkiajalla, vaikkei tästä ole asiakirjallisia tietoja. Kuva teoksesta Risti ja rauta. Museoviraston kokoelmat.

Skas 2-2007

Kokemäen kappalainen Johan Aadolf Lindström kirjoittaa 1860 (Kumo socken uti historiskt hänseende), että perimätiedon mukaan Leikkimäellä on ollut *Viron kirkko*. Kalmiston ja kirkon täytyy kuulua yhteen, joten kyseessä on kristillinen hautausmaa, vaikka vainajat onkin rautakautiseen tapaan haudattu puvussaan ja varusteissaan. Nimi osoittaa, että kirkko on perustettu Virosta käsin, huomauttaa Lindström; mitäpä muuta voisi ajatella. Mutta kun se ja hautausmaa juontuvat vuoden 1000 tienoilta, jolloin Viro ei vielä kuulunut Rooman kirkkoon, kirkon täytyi olla ortodoksinen! Mikä oli todistettava! Mutta ei tässä kaikki. Sama avain sopinee myös Varsinais-Suomen myöhäisviikinkiaikaisiin ja ristiretkiaikaisiin ruumiskalmistoihin, niihin, joita perustettiin vuoden 1000 tienoilta lähtien Maskusta Perniöön ulottuvalle alueelle. Kun tämä alue, varsinaisen Suomen keski- ja kaakkoisosat, 1200-luvun ensi vuosina liitettiin Suomen hiippakuntaan ja Rooman kirkkoon, kalmistot hylättiin. Onko vaikea arvata, miksi?

Unto Salo

Prof. emeritus

unto.salo@kolumbus.fi

Keskiaika ja kommunikaation monet muodot

Syksyllä 2007 julkaistavaan *Novus hortus: Fresh Approaches to Medieval Archaeology in Finland* -teokseen osallistuvien nuorten tutkijoiden esitelmiä keskiajasta ja kommunikaation kirjosta.

Seminaari Hämeen linnassa perjantaina 16.11.2007

9.00 Ilmoittautuminen

10.00 Seminaarin avaus

10.15 Jonina Jansson: Kulkureitit ja teiden tutkimus Sysmän seudulla

10.45 Kirsi Luoto: Lelut viestien välittäjinä – Turun arkeologiset lelulöydöt ja enkulturaatio

11.15 Janne Harjula: Kirjoittamisen arkeologiaa – ketkä, miten, missä, miksi?

12.00 Seuran syyskokous

Lounas

14.00 Sonja Hukantaival: Rakennusten kätköt – kommunikaatiota yliluonnollisen kanssa

14.30 Visa Immonen: Yhteinen ateria? Ciboriumit keskiajan liturgisessa elämässä

15.00 Ulrika Rosendahl: 1500-luvun kivikartanot ja vallan manifestointi

15.30 Maija Kärki: Keskiaika museossa – matkailututkimuksen näkökulmia aiheeseen

16.00 Seminaari päättyy

Seminaari on avoin kaikille kiinnostuneille. Seminaarin hinta *Novus hortus* -kirjan kanssa on 35 euroa, ilman kirjaa 20 euroa. Kirjan hinta erikseen ostettuna 20 euroa. Seminaarin hinta kirjan kera opiskelijoille 30 euroa, ilman kirjaa 15 euroa. Hintoihin sisältyy lounas ja kahvi. Maksu suoritetaan seminaaripäivänä Hämeen linnassa.

Osallistujia pyydetään ilmoittautumaan 5.11.2007 mennessä Mia Lempiäiselle sähköpostilla osoitteeseen mia.lempiainen@utu.fi tai puhelimitse numeroon 0400-539 279. Erityisruokavaliosta pyydetään kertomaan seminaariin ilmoittautumisen yhteydessä. Turusta lähteville on mahdollisuus edulliseen yhteiskuljetukseen. Meno-paluuhinta riippuu osallistujien lukumäärästä. Yhteiskuljetukseen ilmoittaudutaan kuten seminaariin.

*Suomen keskiajan arkeologian seura
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry*

LATIN I FUNKTION

Medeltida skrift- och texttyper

Kurs i medeltidslatin i samband med utdelandet av Jarl Gallén-priset för forskning i nordisk medeltid

Lärare: prof. Monica Hedlund, Uppsala universitet.

Omfattning: 16 timmar.

Tidpunkt: måndag 8.10–torsdag 11.10.2007.

Målgrupp: Doktorander och övriga intresserade (förmiddagslektionerna).

Kursen ersätter 2 studiepoäng (3 ECTS-poäng på masternivån) / 1 studiepoäng för förmiddagsföreläsningarna (föreläsningsdagbok). Kursen kommer att omfatta 3 x 3 lektionstimmar före lunch med mera allmänna föreläsningar och genomgångar med övningar (paleografi, kodikologi, editionsteknik) och sedan textinterpretation (3 x 2 lektionstimmar) på eftermiddagen.

I kursprogrammet ingår även Jarl Gallén-seminariet:

Universalisms: The Case of Latin Europe

I seminariet deltar bland annat prof. BERNHARD GIESEN (Konstanz), prof. SIMO KNUUTTILA (Helsingfors), docent PIA LETTO-VANAMO (Helsingfors), prof. BO LINDBERG (Göteborg), prof. LARS BOJE MORTENSEN (Bergen), prof. BO STRÄTH (Helsingfors), universitetslektor MAREK TAMM (Tallinn)

Seminariet hålls onsdagen 10.10 kl. 13–18 (Vetenskapernas hus, Kyrkogatan 6). I samband med seminariet utdelas Jarl Gallén-priset år 2007 till prof. MONICA HEDLUND.

Resestipendier

Doktorander (max 15 personer), som inte är bosatta i Helsingfors och som önskar delta i kursen, har möjligheter att ansöka om rese- och vistelsestipendier. Stipendier beviljas på basen av skriftlig ansökan (1 A4 med finansieringsplan, på svenska, finska eller engelska) senast 31.8.2007. Ansökan riktas till Centrum för Norden studier, Renvall-institutet, PB 59, 00014 Helsingfors universitet / peter.stadius@helsinki.fi.

Arrangörer: Centrum för Norden-studier (CENS), Renvall-institutet vid Helsingfors universitet och Historiska föreningen. Förfrågningar: fil.dr PETER STADIUS, peter.stadius@helsinki.fi eller docent HENRIK STENIUS, henrik.stenius@helsinki.fi

Skas 2-2007

UNIVERSALISMS

The Case of Latin Europe

A seminar to coincide with the awarding of the Jarl Gallén Prize for the study of history of medieval northern Europe to be held on 10 October 2007, 1 pm to 6.45 pm at Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, Helsinki.

The seminar is organised by the Centre for Nordic Studies (CENS) at the Renvall Institute, University of Helsinki and Historiska föreningen, in collaboration with Glossa (The Finnish Society for Mediaeval Studies) and the Nordic network for mediaeval history.

Before the EU era, all efforts to strengthen a catholic European community have taken for granted that the main mortar of a strong European edifice is *one* language, either Latin, French, German, English or Russian, in each case generating its own rhetoric of universalistic orientation. Each dominating culture has thus been nourished by its own specific version of universalistic thinking.

This seminar on universalisms will, first of all, focus on the specific universalistic rhetoric and logic of Latin Europe in contrast to the Europe which is French, English, German or Russian. Secondly, the seminar will ask how deeply this Latin Europe and its universalistic paradigms have penetrated the Nordic societies.

Opening of the Seminar: Dr. DEREK FEWSTER, The (Swedish-speaking) Historical Society, 1 pm

The Awarding of the Jarl Gallén Prize to Prof. MONICA HEDLUND, Uppsala University by the Rector of the University of Helsinki, THOMAS WILHELMSSON, 1.10 pm
The Jarl Gallén Lecture by Prof. MONICA HEDLUND, "Latin in Northern Europe", 1.20 pm
Coffee, 2.00 pm

Panel I: Latin in Northern Europe, chair: docent HENRIK STENIUS, 2.30 pm

Docent PIA LETTO-VANAMO, University of Helsinki
Prof. BO LINDBERG, University of Gothenburg
Prof. LARS BOJE MORTENSEN, University of Bergen
University Lecturer MAREK TAMM, University of Tallinn
Coffee, 4.15 pm

Panel II: The case of Latin Europe in contrast to other Europes, chair: Prof. BO STRÅTH, 4.45 pm

Prof. BERNHARD GIESEN, University of Konstanz
Prof. SIMO KNUUTTILA, University of Helsinki
Reception, 6.30 pm

